

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ν. Γ. Πολίτου Ἑλλογαί ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἴδν Ἀθήναις. Τυπογραφεῖον «Ἑστία» Κ. Μαίονερ καὶ Ν. Καργαδούρη. 1914. Εἰς 8ον σελ. ζ'. 1000

Πρέπει γὰρ χίσι, τίς ἀπὸ τῶν τελευταίων σελίδων τοῦ βιβλίου τούτου. τῶν πρὸ τοῦ Πίνακος τῶν ὀνομάτων, δι' ὃν τοῦτο περατοῦται. ἀπὸ τῶν τελίδων 273-304, ἐν αἷς περιλαμβάνονται συνοπτικῶς αἱ «Ἰνγαί ἠκόθεν παρελήφθησαν τ' ἄσματα» διὰ νὰ ἐννοήσι τὴν ἀφορμὴν τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς προκειμένης ἐκδόσεως. Πράγματι ἀτελεύτητον εἶνε τὸ πλῆθος τῶν συγγραφοῦν. ἐν αἷς ἀπὸ ἐνὸς ἤδη σχεδὸν αἰῶνος. μάλιστα δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν ἐξεδόθησαν ἑκατοντάδες ἄσματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἰδικαὶ συλλογαί, ποιητικαὶ ἀνθολογίαι, ἱστορικὰ βιβλία, τοπογραφικαὶ μονογραφαί, γλωσσικαὶ μελέται, λαογραφικὰ δημοσιεύματα, περιοδικὰ συγγράμματα, ἡμερολόγια, ἐφημερίδες, τέλος δὲ καὶ ἀνέκδοτα χειρόγραφα εἶνε αἱ παντοῦται πηγαί, εἰς ἃς πρέπει τίς νὰ καταφύγη, ὅπως ἀνεύρη ἀποτεθησχυρισμένον ἄπειρον πλῆθος τῶν ποιητικῶν ἐκείνων ἀνθῶν. δι' ὃν βαίνει ἐστεμμένη ἡ Μοῦσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀνὰ τὰς φάραγγας καὶ τὰς πεδιάδας, τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς θαλάσσας τῆς εὐρείας ἐκείνης ἐκτάσεως τῶν χωρῶν, ἐν αἷς πάλλεται ἡ ἑλληνικὴ καρδία καὶ ἀντηχεῖ ἡ πάτριος γλῶσσα ἐν ταῖς ποικίλαις αὐτῆς διαλέκτοις. Ἑλληνες καὶ ἀλλογενεῖς, ποιηταὶ καὶ κειρογράφοι, λόγιοι καὶ ἀμυθεῖς ἀνθημιλλήθησαν πρὸς ἀλλήλους νάναγράψωσι τὰ ποιητικὰ ταῦτα προϊόντα τῆς λαϊκῆς Μούσης οἱ μὲν πολλοὶ αὐτοδούλως καὶ κατ' ἴδιον σύστημα ἢ μᾶλλον ἀνευ στοτήματος, ὀλίγοι δὲ τινες συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῶν προκηρυζάντων εἰδικοὺς διαγωνισμοὺς πρὸς περισυλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης. Οὐδαμοῦ ἐμφανέστερον κατεδείχθη ἡ μεγάλη διασπορὰ τῆς διαδόσεως τῶν δημοτικῶν ἠσμάτων καὶ ἡ ἀπερίοριστος εὐκολία τῆς μεταβολῆς αὐτῶν ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἀλλὰ καὶ οὐδαμοῦ ἐξεφάνθη καταδηλότερον

ἡ ἀμεθοδία περὶ τὴν καταγραφὴν καὶ ἡ αὐθαίρεσις περὶ τὴν ἐκδόσιν ὡς μὴ ἴσκει ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Πολίτου γενομένη, πρὸ καιροῦ ἐπὶ κριτικῆς τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Χρηστοδοσίου (Τρία ἄρθρα περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν ὁμηρικῶν ἀσμάτων ὑπὸ Χρηστοδοσίου ἐν τῇ ἐφημερίδι « Ἀθήναι » ἀρ. 233, 234, 235 καὶ 239 τοῦ 1903) πρὸς ἀπόδειξιν τῆς αὐτογνωμόνου διαστραφῆς τῶν γενεῶν προϊόντων τῆς λαϊκῆς Μούσης. αὐτὸς ὁ Σπυρίδων Χαμπέλιος φωρᾶται ἐκ χειρογράφου τινοῦ, ὁμοιωθέντος πρὸ ἐτῶν ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸν κ. Πολίτην, ἐν ᾧ φέρονται ἀντιγεγραμμένα ὁμηρικὰ τεκμήρια, οἷα εἶχε μεταδώσει εἰς αὐτὸν ὁ μακαρίτης πατήρ μου, ἐν παραδόλῃ πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐξέδωκεν αὐτὰ ἄλλοιῶν τὰ κείμενα μετὰ πολλῆς αὐθαίρεσις καὶ κατὰ τὸ δοκῶν. Τέλος δὲ παρατηρητέον, ὅτι πλὴν τῶν ἄλλων κακῶν προσετίθεντο παρὰ μὲν τοῖς ξένοις ἐκδόταις ἡ ἀνεπαρκῆς πολλακίς γνώσις τῆς γένεως ἑλληνικῆς, παρὰ δὲ τοῖς ἡμετέροις αἱ δυσκολίαι καὶ αἱ διχογνωμίαι κατὰ τὴν γραφὴν τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης καὶ αἱ διαφοραὶ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν.

Οὕτως ἐν πολλοῖς οἱ μαργαρίται εἶχον μεταβληθῆ, εἰς κόπρον τοῦ Λυγείου, καὶ παρίστατο ἀνάγκη Ἡρακλέους, ὅστις νὰ καθάρσῃ αὐτὴν διὰ τῶν νεμάτων τῆς κριτικῆς. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο Ἡρακλέους ἀνέλαβεν ὁ κ. Πολίτης.

Εἶνε γνωστὴ ἡ μακροχρόνιος ἐργασία τοῦ Ἀτλαντος τοῦτου τῆς παρ' ἡμῖν λαογραφίας. τοῦ πρώτου, ὅστις τοῦτο μὲν διὰ προσωπικῆς ἀπὸ παιδῶν ἀσχολίας περὶ τὴν περισυλλογὴν τῆς οἰκείας ὕλης, τοῦτο δὲ διὰ τελείας γνώσεως τῆς ἀρχαίας μυθολογίας καὶ τῆς παγκοσμίου λαογραφίας. ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἡ λαογραφία καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑσπερία κατὰ μικρὸν αἰοῦνι ψηλαφῶσα ἐξευρίσσετο ἀπὸ ἀσχολήματος ἀπλῆς περιεργείας εἰς ἐπιστήμην συστηματικὴν, κατώρθωσε νὰ νειδειχθῆ μὲν ἐν τῇ διεθνεί ταύτῃ ἀμίλλῃ εἰς τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης πρόοδου, νὰ δώσῃ δὲ εἰς τὰς παρ' ἡμῖν λαογραφικὰς ἐρεῦνας σύστημα καὶ μέθοδον. νὰ εἰσαγάγῃ εἰς αὐτὰς τὴν κριτικὴν καὶ νὰ εὐτυχίσῃ τέλος νὰ ἴδῃ τασσομένους περὶ αὐτὸν μαθητὰς καὶ μιμητὰς μεθοδικῶς ἐργαζομένους χάριν τῆς Λαογραφίας τοῦ ὄργανου τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης Λαογραφικῆς ἑταιρείας.

Οὕτως ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν λαογραφικῶν μελετῶν παρατηρεῖται σήμερον χάρις εἰς τὸν κ. Πολίτην ἐξέλιξις ἀνάλογος πρὸς ἐκείνην, τὴν

παρτηροῦμεν παρ' αὐτῷ ἐκεῖνω ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτοῦ ἔργου, τῶν ἐν ἔτει 1871 ἐκδοθεισῶν «Μελετῶν περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ» μέχρι τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1899 ἕως 1904 ἰδόντων τὸ φῶς ἐξ τόμων τῶν Παροιμιῶν καὶ τῶν Παραδόσεων, αἵτινες εἶνε λυπηρὸν, ὅτι δὲν ἐσυνεχίσθησαν μέχρι τοῦδε ἕνεκα τῆς ἀτυχοῦς παύσεως τῆς ἐκδόσεως τῆς Βιβλιοθήκης Μαρασλῆ.

Ὁμοία ἀνασταλὴ ἠπέλπει τὴν ἐκδοσιν τῶν πλουσίων παρὰ τῷ κ. Πολίτῃ συλλογῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων, ἧν ὀλίγα μόνον καὶ σποραδικὰ δείγματα εἶχον ἔλθει εἰς φῶς, ἰδίως ἐκ τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, οὗ ὁ κ. Πολίτης ὑπῆρξεν ὁ κύριος ἐρευνητής. Ἄλλ' εὐτυχῆς παρότρυνσις παρὰ τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Πάλλη ἐπεισεν αὐτὸν νὰ προτάξῃ τῆς συναγωγῆς τῆς προωρισμένης εἰς εἰδικωτέρας μελέτας τὴν ἐκδοσιν χάριν τῶν πολλῶν συλλογῆς τῶν ᾄσμάτων.

Ὅποια αἱ δυσχέρειαι ἃς εἶχε νάντιμετωπίσῃ ὁ ἐκδότης, ἀλλὰ καὶ ὅποια ἡ ἀναγκαία κριτικὴ ἐν τῇ ἐκδόσει δημοτικῶν ᾄσμάτων, ἧς ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητῆς καὶ ἦν ἐφήρμοσε καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἐκλογῇ, διδάσκει ἡμᾶς αὐτὸς ἐν τῷ προλόγῳ διὰ τῶν ἐξῆς:

«Διὰ νὰ γίνῃ ἡ ἐκδοσις τῶν κειμένων ἕσον ἔνεστι συμφωνοτάτη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ βιβλίου ὑπῆρχον σπουδαῖαι τινες δυσκολίαι, τὰς ὁποίας προσεπάθησα νὰ ὑπερνικήσω. Ἐὰ δημῶδη ᾄσματα σπανιώτατα περιέρχοντι εἰς τὸν ἐκδότην ἄρτια καὶ ἀπηλλαγμένα πλημμελημάτων. Ὁ τραγουδιστῆς ἄλλοτε μὲν δὲν τελειώνει ὅλον το ᾄσμα ἢ παραλείπει στίχους αὐτοῦ, ἄλλοτε δὲ αὐτοσχεδιάζων ἀντικαθιστᾷ λησμονηθεῖσαν λέξιν ἢ φράσιν καὶ ἄλλοτε πάλιν παραπλανώμενος ἐξ ὁμοίων ἐννοιῶν ἢ λέξεων συμφύρει στίχους διαφόρων ᾄσμάτων. Ὅταν λοιπὸν δὲν ἔχωμεν εἰμὴ ἐν μόνον κείμενον τοῦ ᾄσματος, ὀφείλομεν κατ' ἀνάγκην νὰ παραλάβωμεν αὐτὸ κολοβὸν καὶ πάρεφθαρμένον. Ἄν δ' ὅμως ὑπάρχουν πλείονες παραλλαγαι τοῦ αὐτοῦ ᾄσματος, ἢ ἐπιδιόρθωσις τῶν ἐλλείψεων εἶνε δυνατὴ, διότι αἱ διάφοροι παραλλαγαι συμπληρώνουν ἢ διορθώνουν ἀλλήλας.

ἘΤοιαύτην ἀκολουθῶν μέθοδον κατήρτισα ἐκ πασῶν τῶν παραλλαγῶν ἐκάστου τῶν ἐκδιδομένων ᾄσμάτων τὸ κείμενον αὐτῶν. Ἡ ἐκλογὴ μιᾶς παραλλαγῆς ἐκάστου δὲν ἤρκει, διότι καὶ ἡ τελειοτάτη παραλλαγή παρουσιάζει ἐλλείψεις, αἵτινες ὅμως εὐκόλως ἐπανορθοῦνται διὰ τῆς βοήθειας ἄλλων παραλλαγῶν. Ὅθεν ἔχων πρὸ ὀφθαλ-

μῶν πάσας τὰς παραλλαγὰς τοῦ ᾄσματος, παραβάλλων στίχον πρὸς στίχον αὐτάς, ἀποκαθίστων τὸ ᾄσμα, οὐδὲν τὸ ἴδιον, οὐδὲ λέξιν, οὐδὲ γράμμα καὶ παρεμβάλλων. Ἡ ἐργασία μου εἶναι ὡς ἡ τοῦ ἐκδότου φιλολογικοῦ κειμένου, δεῖτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις γραφῶν τὸ ἐπεξεργάζεται, περιοριζόμενος εἰς μόνην τὴν ἀποκατάστασιν (restitutio) καὶ μὴ ἀποτομιῶν διόρθωσιν (emendatio). Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἰς τὰ τραγούδια, τῶν ὁποίων δὲν εἶχον πολλὰς παραλλαγὰς, παρέμειναν ἀτέλειαι, ὡς λ. χ. χασμωδαίαι ἢ μετρικὰ σφάλματα ἢ ἐπανεθάρσεις τούτων ἢ το βεβήκως εὐκολωτάτη, ἀλλ' ὄχι, ὡς νομίζω, καὶ ἐπιτετραμμένη.

Ἐργασία τοιαύτη ἦτο ἐπιπονωτάτη — ὑπάρχουν τραγούδια, ὧν φέρονται πολλαὶ δεκάδες παραλλαγῶν — ἀλλ' ἀμέλδουσα τοὺς ἐπ' αὐτῇ κόπους. Πολλὰ γνωστότατα τραγούδια φαίνονται μὲν μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ὡς νὰ προσέλαβον νέαν μορφήν καὶ ἀκμήν, ἀλλὰ ὁ ἑλληπῆ, κατ' ἀποσπάσματα φερόμενα εἰς διαφόρους παραλλαγὰς, διὰ τῆς προσαρμογῆς τούτων ἀνέκτησαν τὴν ἀριότητα καὶ τὸ κάλλος αὐτῶν».

Ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων ἀρχῶν, αἵτινες δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ ὡς ὁδηγία πάντων τῶν μελλόντων ἐκδοτῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων, κατέστη δυνατόν νὰ παράσχῃ εἰς ἡμᾶς τὸ ἀσπασίον δῶρον, οὐ ἀνάδοχος ὑπῆρξεν ὁ κ. Πάλλης. Περιλαμβάνονται δ' ἐν τῷ βιβλίῳ, οἷον εἰ ἀπόγευσις τῶν διαφόρων εἰδῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων, Ἱστορικά τραγούδια, Κλέφτικα τραγούδια, Ἀκριτικά τραγούδια, Παρολογοαῖς, Τραγούδια τῆς ἀγάπης, Νυφιάτικα τραγούδια, Ναυαρίσματα, Κάλανδα, Βαίτικα, Τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς, Μοιρολόγια, Μοιρολόγια τοῦ Κάτω κόσμου καὶ τοῦ Χάρου, Γνωμικὰ τραγούδια, Ἐργατικά καὶ βλάχικα, Περιγελαστικά. Ἐν ἐπιμέτρῳ δὲ προστίθενται α') Δημιῶδη ᾄσματα τῶν μέσων χρόνων καὶ β') Τραγούδια εἰς ἑλληνικὰς διαλέκτους. Ἱστορικὰ δὲ καὶ λαογραφικὰ εἰσαγωγὰι προτάσσονται τῶν πλείστων ᾄσμάτων, αὐξάνουσι τὴν ἀξίαν τῆς κριτικῆς ταύτης ἐκδόσεως, ἣτις δύναται νὰ θεωρηθῆ κανὼν συλλογῆς δημοτικῶν ᾄσμάτων.

Ἐν μόνον εὐχόμεθα ἐν τέλει, νὰ εὐτυχήσωμεν, ὅπως ἴδωμεν τὸν κ. Πολίτην μὴ περιοριζόμενον εἰς τοῦτον τὸν κανόνα, ἀλλὰ σὺν τῇ συμπληρώσει τῶν λοιπῶν αὐτοῦ λαογραφικῶν συλλογῶν κατορθό-

νοντα νὰ δώσῃ εἰς τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ ἕλον Corpus τῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων, ὧν εἶνε ὁ κλειδοῦχος καὶ θεματοφύλαξ.

D. C. Hesseling et Hubert Pernot Ἑρωτοπαίγνια (Chansons d'amour) publiés d'après un manuscrit du XVe siècle avec une traduction, une étude critique sur les Ἑκατόλογα (Chanson des Cent mots), des observations grammaticales et un index. Paris. Librairie universitaire A. Welter éditeur. Athènes. Librairie internationale Élefthéroudakís et Barth. 1918. Εἰς 8ον. σελ. XXXVI, 187.

ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀλφάδοτος τῆς ἀγάπης εἶχεν, ὡς γνωστόν, ἐκδόσει τῇ 1879 ὁ Γουλιέλμος Wagner ἐκ τοῦ κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου Additional 8241 ὡραῖά τινα ἐρωτικά ποιήματα, ἅτινα ἐπὶ μακρὸν θεωροῦντο ῥοδικὴν ἔχοντα τὴν προέλευσιν συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ πρώτου ἐκδότου. Ἐὰ ᾄσματα ταῦτα τοῦτο μὲν ἕνεκα τοῦ ποιητικοῦ αὐτῶν κάλλους, τοῦτο δὲ ὡς ἀξία μελέτης γλωσσικὰ κείμενα ἐπεσπάσαντο ἕκτοτε τὴν προσοχὴν πολλῶν, καὶ πρὸς αὐτὰ ἀναφερόμεναι μονογραφίαι, συμπεριλαμβανομένων καὶ μεταφράσεων αὐτῶν εἰς ξένας γλώσσας ("Ἴδε τὴν βιβλιογραφίαν ἐν τῇ ἐνταυθῆ ἀναγγελλομένῃ βιβλίῳ σ. VII κ. ἐ. ἐν σημειώσει). Ἄλλ' ὁ κ. Πολίτης ἐν τῇ Λαογραφίᾳ (Τόμ. Β', 1910 σ. 137 κ. ἐ.) ἀπέδειξεν, ὅτι τὰ τεκμήρια, ἐφ' ὧν στηριζόμενος ὁ Wagner εἶχε κηρύξει αὐτὰ ῥοδικὰ, δὲν εἶνε ἰσχυρὰ, καὶ ἤγαγε περαιτέρω τὴν περὶ αὐτῶν μελέτην, συσχετίσας αὐτὰ πρὸς ἄλλα δημοτικὰ ᾄσματα. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἢ ἐκδοσις τοῦ Wagner ἐδείτο ἀναθεωρήσεως ἢ μᾶλλον τελείας ἀνασκευῆς, ἐπειδὴ ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἐκδότης, μὴ λαθὼν ὑπ' ὄψιν διαφόρους ὑποδείξεις τοῦ λονδινεῖου κώδικος, συνέχυσεν τὴν τάξιν τῶν ᾄσματιῶν καὶ συνέφυρεν αὐτὰ, κατατάξας πάντα ἀλφαβητικῶς.

Τὴν ἀναγκαίαν ταύτην νέαν ἐκδοσιν ἀνέλαβον οἱ κ. κ. Hesseling καὶ Pernot· δυνάμεθα δὲ νὰ εἰπώμεν, ὅτι αὕτη ἀπέβη ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τελεία οὐ μόνον καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰν ἀλόγα προϊόντα τῆς δημώδους Μούσης. Ἠράγματι αὐτὰ τὰ Καταλόγια ταῦτα ἢ Στίχοι περὶ ἔρωτος [καὶ] ἀγάπης, ὡς ἐπιγράφονται ἐν τῷ χειρογράφῳ, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ διασκευὴ δημώδους ποιήματος ἢ μᾶλλον δημωδῶν ποιηματιῶν, ἀνερχομένων εἰς χρόνον ἀρχαιότερον τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ὑπερμεσοῦτος,

καθ' ὃν ἐγράφη ὁ κώδιξ, καθ' ἣμάς μάλιστα χρόνον πολὺ ἀρχαιότερον. Κυριωτάτη δὲ τοῦ ποιήματος βᾶσις εἶνε ἡ σχετιζομένη πρὸς τὰ ἐν διαφόροις ἄλλοις δημοτικῶς ᾄσματι Ἑκατόλογα ἢ Ἀριθμούς.

Οἱ ἐκδότηι μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐπραγματεύθησαν ἐν τῇ εἰσ-αγωγῇ τὰ κατὰ τὰ δημοτικὰ ᾄσματα καὶ τὰ παραμύθια, ἐν οἷς εὑρηνται τοιαῦτα Ἑκατόλογα, καὶ τὸν συνδυασμὸν πρὸς ἐρωτικὸν ἀλφάβητον, ἐντεῦθεν δ' ἀφορμώμενοι προσεπάθησαν νάποκαταστή-σωσι τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ ποιήματος καὶ νά καταδείξωσι τὰς διαφορὰς ἔπειτα ἐπελθούσας παρεμβολάς.

Ἡ ἐκδόσις τοῦ ποιήματος ἔγεινε κριτικῶς μετὰ νέαν ἀντιβολήν τοῦ κώδικος μετὰ πολλῆς προσεχῆς. Ὡς ἐκ τούτου διαφέρει οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰς γραφὰς πολλαχού ἀπὸ τῆς τοῦ Wagner, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν μερῶν. οὐσαν ὅλως διάφορον ἕνεκα τοῦ ἄνω εἰρημένου λόγου. Πίναξ δ' ἀντιστοιχίας ἐν σ. XXVI ὁδηγεῖ τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν εὑρεσιν τῶν ἀναλόγων στίχων ἐν ἑκατέρῃ τῶν ἐκδόσεων. Ἐξαίρετος δὲ καὶ ὅσον ἔνεστι πιστὴ γαλλικὴ μετά-φρασις χρησιμεύει πρὸς ἀνάδειξιν τῶν ποιητικῶν καλλονῶν τοῦ ποιήματος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς ἐρμηνείαν αὐτοῦ πολλαχού. Ἐν τῇ μεταφράσει τοῦτο παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι θὰ ἠθέλομεν καλλιτέραν μετάφρασιν τοῦ ἑλικίου τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ λέξις αὕτη (ἡλικία) σημαίνει συνήθως παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς τὸ ἀνάστημα, ἀλλ' ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ κατανατᾶ νά σημαίνῃ ὄψιν, ἀνεπαρκῆς δ' εἶνε ἡ ἀπό-δοσις διὰ τῆς ὅλως γενικῆς λέξεως *personne*. Ὡς πρὸς δὲ τὸ κεί-μενον λέγομεν, ὅτι ὑπέρμετροί τινες ἢ ἄμετροι στίχοι δύνανται, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις βυζαντιακοῖς ἢ νεοελληνικοῖς στιχουργήμασι κακῶς παραδεδομένοι, νά θεραπευθῶσιν, ἀντικαθισταμένης λέξεώς τινος τοῦ κώδικος δι' ἄλλης συνωνύμου βραχυτέρας ἢ μακροτέρας. Οὕτως ἐν τῷ στίχῳ 71

μαχαίρια καὶ ἄν μὲ κόψουσιν, πριόνια καὶ ἄν μὲ πριο-
[νίζου
τὸ πριονίζου δύνανται νά διορθωθῇ πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέ-
τρου εἰς σχίζου. Ἐν τῷ στίχῳ 199

στά ξόβεργά σου μὲ κρατεῖς, λησμονῶ τὰ ἐδικά μου
ἀντὶ τοῦ λησμονῶ θὰ ἠδύνατο νά γραφῇ ξεχνῶ. Ἐν δὲ τῷ στίχῳ 588
μαραίνει με ἢ ἀγάπη σου, καίει με τὸ φίλημά σου

ἀναγνωστέον φιλιᾷ ἀντὶ τοῦ φίλημα, διότι δυσκόλως βέβαια θὰ ἴδουναμεθα νὰ ποδεχθῶμεν ἄλλως, ὅτι ἔπρεπε νὰ προφέρωμεν καί εἰ.

Καὶ ταῦτα μὲν περιλαμβάνει ἡ ἐκδοσις ἐν τῇ πρώτῃ μέρει. Ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ περιέχονται ἀνευ γαλλικῆς μεταφράσεως δεκαεπτὰ παραλλαγαὶ τῶν Ἑκατολόγων, ὧν αἱ μὲν δεκαπέντε ἴσχυ ἐκδοδομένηι ἴδι, πρῶτερον, τρεῖς δ' ἐκδίδονται τὸ πρῶτον ἐνταῦθα. δύο μὲν κατ' ἀνακρίνωσιν τοῦ κ. Πολίτου, μία δὲ κατὰ παραχώρησιν τοῦ κ. Ψυχάρη. Καὶ τὰ μὲν πλείστα τῶν δημοτικῶν τούτων ποιημάτων ἐπεγράφησαν Ἑκατόλογα ὑπὸ τῶν πρώτων ἐκδοτῶν, παραλαβόντων τὴν λέξιν ταύτην παρ' ὧν ἤκουσαν τᾶσματα. Ἄλλ' ἐν αὐτῶν ἐκ Ῥόδου, ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον ἐν τοῖς Παναθηναίοις Τόμ. ΙΘ' σ. 144. κ.έ. ὑπὸ τοῦ κ. Παύλου Γνευτοῦ, ἐπιγράφεται Ἑκατόλογια, ἣτις λέξις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κειμένῳ τοῦ ᾄσματος ἐπαναλαμβάνεται δις. Ὁμοίως δ' ἐν τῇ ἐκ τῶν Κυπριακῶν τοῦ Σακελλαρίου παραληφθέντι ᾄσματι εὑρίσκομεν ἐπιγραφὴν μὲν Τὰ ἑκατὸν λόγια, δις δ' ἐν τῇ κειμένῳ κατὸν λόγια. Διὸ δὲν θεωρῶ ἀπίθανον, ὅτι καὶ ἡ ἐν τῇ λονδινείῳ κώδικι ἐπιγραφὴ Καταλόγια, ἣτις λέγεται ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν ἐπιτεθειμένη, ἴσως ὑπ' αὐτῆς τῆς πρώτης χειρὸς, ἀνωθεν διακοσμητικῆς γραμμῆς, ἀποτελούσης τὴν ἀρχὴν τῆς σελίδος ("Ἴδε σ. 2 ἐν σημ.), εἰσῆχθη ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου παρακούσαντος ἢ παρενεγράφη ὑπ' αὐτοῦ παραγνωσθεῖσα ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ ἀντιβολαίῳ Κατολόγια. Ἄν δ' ἡ εἰκασία μου αὕτη ἔχῃ ὀρθῶς, ὑποστηρίζεται ἐτι μᾶλλον ἡ γνώμη, καθ' ἣν κυρίᾳ βᾶσις τοῦ λονδινείου ποιήματος εἶνε οἱ ἑκατὸν λόγοι. Ἡ δ' ἐπιγραφὴ Ἑρωτοπαίγνια, ἣν ἔβηκαν οἱ ἐκδόται ἐπὶ τῆς ἐπικεφαλίδος τοῦ βιβλίου, οὔτ' ἐξηγεῖται ὑπ' αὐτῶν οὔτε δικαιολογεῖται.

Ἐξαιρετος τέλος εἶπε μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν δεκαεπτὰ παραλλαγῶν τῶν Ἑκατὸν λόγων ἢ διαίρεσις τῶν ἐν αὐτοῖς κατὰ θέμιτα (Ψυχὴ, Ἀγάπη (ἔρωσ), Χρόνοι, Δένδρον, Ὅρμοι κ. τ. λ. κατὰ τὸ γαλλικὸν ἀλφάβητον Ame, amour, années, arbre, articulation, κ. τ. λ.) καὶ ἡ ἐν ταῖς διαφόροις παραλλαγαῖς παρακολούθησις τῶν θεμάτων τούτων (σ. 125-156). Ἔπονται δὲ Γραμματικαὶ παρατηρήσεις περὶ τοῦ λονδινείου κώδικος (σ. 157-175) καὶ τέλος Πίναξ ἀλφάβητικὸς τῶν ἐν αὐτῇ περιλαμβανομένων κυριωτέρων λέξεων (σ. 176-187).

Gustave Schlumberger Le siège, la prise et le sac de Constantinople par les Turcs en 1453. Ouvrage orné de vingt gravures hors texte. Paris. Librairie Plon, Plon-Nourrit et Cie, Imprimeurs-éditeurs. 1914. Είς 8^{ον} σελ. III, 375.

Καί τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα καί τὸ ἀντικείμενον τὸ ἀποτελοῦν τὸ θέμα τοῦ ἀνά χειράς βιβλίου ἀναδεικνύουσιν αὐτὸ περισπούδαστον καί ἀξίον ἀναγνώσεως ὑπὸ παντός Ἕλληνας.

Ὁ μὲν κ. Σλουμπερζέ εἶνε ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἐγὼ νὰ δώσω, νέαν ζωὴν εἰς τὰς περιόδους ἐκείνας τοῦ βυζαντιακοῦ βίου, ἣν ἀνέλαβε τὴν ἐξιστόρησιν. Ἄρκει νὰναφέρωμεν τὰς συγγραφάς περὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκά, Ἰωάννου τοῦ Τζιμισκῆ, Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, Κωνσταντίνου Η', Ζωῆς καὶ Θεοδώρας, αἵτινες καί εἰς τοὺς μὴ εἰδόμενους τὴν γαλλικὴν Ἑλληνας ἀναγνώστας εἶνε γνωσταὶ ἐκ τῶν μεταφράσεων τοῦ κ. Σ. Ι. Βουτυρά καὶ τοῦ μακαρίτου Ἰωάννου Λαμπρίδου. Τὴν δὲ συγγραφὴν αὐτοῦ Περὶ τῶν στρατειῶν τοῦ βασιλέως τῆς Ἱερουσαλήμ Ἀμαλρίχου Α' γινώσκουσιν οἱ ἀναγνώσται τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ περὶ αὐτῆς γενομένου λόγου (Τόμ. Δ', 1907, σ. 123 κ. ἐ.). Τὸ δῶρον τῆς παραστατικῆς δυνάμεως, ἣ εὐπετῆς φαντασία, χειραγωγομένη ὑπὸ τῆς τελείας γνώσεως τῶν νομισμάτων, τῶν σφραγίδων, τῶν καλλιτεχνικῶν κεμηλίων τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, ὁ συσχετισμὸς τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν πρὸς τὰς τῶν ἐσπερίων καὶ τῶν ἀντιολικῶν λαῶν, ἣ ἐξ αὐτοψίας γνώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Πιργικιπωνήσεων μεταβάλλουσι τὴν γραφίδα αὐτοῦ εἰς χρωστήρα ζωηρῶς ἀναπαριστάνοντα τὰς σκηνάς τοῦ παρελθόντος.

Ἄλλ' ὁ παραστάς ἐνεὸς πρὸ τῶν ἡμερῶν τῆς δόξης τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐξεικονίσας μετὰ θέρμης πρὸ τῶν ἀναγνωστῶν τὰς λαμπράς ἡμέρας τῶν ἀραβομάχων καὶ βουλγαρομάχων βασιλέων δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀδιάφορος πρὸ τῶν ἡμερῶν τῆς οὐδύνης καὶ τῆς τραγῳδίας τῆς πτώσεως τῆς βασιλευούσης. Δὲν ἠδύνατο νὰφήσῃ αὐτὸν ἀσυγκίνητον ἢ μεγάλη μορφὴ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἀδιάφορον ἢ ὀρμὴ τοῦ νεαροῦ Μωαμεθανοῦ πορθητοῦ, καὶ παρὰ τὸν μάρτυρα αὐτοκράτορα ἀνεβίωσαν πρὸ τῆς φαντασίας αὐτοῦ οἱ ἄλλοι ἥρωες τῆς πολιορκουμένης βασιλευούσης, οἱ λοιποὶ μάρτυρες τῆς πορθητομένης πόλεως Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.

Ὅλα σειρὰ τραγικῶν περιπετειῶν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ὁ νεαρός Μωάμεθ, ἀναβάς ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Ὄθμάν, ἕνα προέστησεν ἑαυτῇ κυριώτατον καὶ ἄμεσον σκοπὸν τοῦ βίου. τὸ νὰ καταρρίψῃ τὰ ἰσχυρὰ ἐκεῖνα τείχη, ἅτινα ἐπὶ αἰῶνας ἄλλους εἶχον ἀντιστῆ εἰς πλείστας ὅσους ἐφόδους βάρβαρων λαῶν, τὸ νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν ὑπερήφανον πόλιν, εἰς ἣν μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς εἶχε περιορισθῆ τὸ ἄλλοτε πανίσχυρον Βυζάντιον.

Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς παρασποδῶν εἶχε κτίσει ὁ σουλτάνος ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου τὸ ὀχυρώτατον φρούριον, ὑπερ οἱ Βυζαντινοὶ ὀνόμαζον Κεφαλοκόπτῃν ἢ Λαίμοκοπίαν, σήμερον δὲ γινώσκομεν ὑπὸ τὸ τουρκικὸν ὄνομα Ῥούμελη Χισσάρ, μέχρι τῆς ἰσρας, καθ' ἣν ἐν τῇ ἀλούστῃ πόλει ἐκυμάτιζον αἱ σιμαλαι αἱ φέρουσαι τὴν ἡμισέληνον, καὶ τὰ στίφη τῶν πορθητῶν ἀτίθασα ἔσφαζον, ἐδῆρουν, ἠνδραπόδιζον, κατεπάτρουν πάντα θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἔκειτο αἰμόφυρτος καὶ τεταπεινωμένη πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ ὑπερφιάλου νικητοῦ, ὅποια ἀλληλουχία δραματικῶν σκηνῶν.

Αἱ παρασκευαὶ τοῦ Μωάμεθ ἐν Ἀδριανουπόλει, ἡ κατασκευὴ τοῦ μεγάλου πυροβόλου τοῦ Ὀρβανοῦ καὶ ἡ ἐπίμοχθος αὐτοῦ μεταφορὰ μέχρι τοῦ πρὸ τῆς Πόλεως στρατοπέδου, ἡ ἐκκίνησις τῆς μεγάλης στρατιᾶς, ἡ ἐναρξίς τῆς πολιορκίας, ἡ συγκίνησις ἐπὶ τῷ βρόμῳ τῶν πυροβόλων, δι' ὧν μετερρυθμίζετο ἡ τέως ὑφισταμένη τακτικὴ τοῦ πολέμου, ἡ ἀγωνία τῶν πολιορκουμένων, μάτην προσδοκῶντων ἀξίαν λόγου βοήθειαν ἐκ τῆς Ἑσπερίας, ἡ περιπετειώδης τῆς 20 Ἀπριλίου πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον ναυμαχία τῶν τεσσάρων ἐπικούρων γενοατικῶν τριήρων, ἡ ἀλλόκοτος διὰ ξηρᾶς διαβίβασις τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὸν Κεράτιον, ἡ ἐν τῷ βάθει τοῦ κόλπου τούτου πῆξις τῆς τουρκικῆς γεφύρας, ἡ κατασκευὴ καὶ πυρπόλησις τῆς φοβερᾶς ἐγγύτατα τῶν τειχῶν ἐλεπόλεως τῶν Τούρκων, οἱ ὑποχθόνιοι ἐν ταῖς ὑπονόμοις καὶ δι' ἀνθυπονόμων ἀγῶνες πολιορκητῶν καὶ πολιορκουμένων, ἡ βαθμιαία κατάρριψις μεγάλων μερῶν τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν καὶ ἡ ἀγωνιώδης αὐτῶν ἐπισκευή, οἱ καρτερικοὶ ἀγῶνες τῶν ἀμυνομένων καὶ αἱ ἀγριαὶ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἡ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν πάλη, ἡ τελευταία ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ λειταυργία, ἡ ὑστάτη συγκινητικὴ μετάληψις τοῦ Κωνσταντινοῦ, ἡ νυκτερινὴ μετὰ τοῦ

Φραντζή διὰ τῶν τειχῶν ἱππηλασία τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ λύσσα τῆς τελευταίας ἐφόδου, ὁ τραυματισμὸς τοῦ Ἰουστινιάννη, ὁ φόνος τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ εἰς τὴν Πόλιν εἰσέλασις τῶν νικητῶν, ἡ εἰσὸρμησις αὐτῶν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ἡ σφαγή, ἡ λεηλασία, ἡ πομπικὴ εἰσὸδος τοῦ Πορθητοῦ εἰς τὴν ἡττημένην καὶ μεστὴν αἵματος καὶ γούων πόλιν, ἡ τραγικὴ τύχη τοῦ Λουκά Νοταρά καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἰδοῦ σειρὰ συγκινητικῶν ἐπεισοδίων, σπαρακτικῶν εἰκόνων, ὧν ἐκάστη εἶνε ἀξία νάφῃσῃ εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνακολοῦντος τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπωδῶνων ἐκείνων ἡμερῶν ἐντυπώσεις ἀνεξαλείπτους.

Εἰδικαὶ νεώτεραι παραστάσεις τῶν τραγικῶν ἐκείνων ἡμερῶν τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔλειπον καὶ ἐκ προτέρων χρόνων. Τοιαῦται ἡ τῶν Γερμανῶν Mordtmann καὶ Krause, τοῦ Σέρβου Mijatovich, τῶν ἡμετέρων Ἀλ. Πασπάτη καὶ Ἀθανασίου Βερναρδάκη καὶ μάλιστα ἡ τοῦ Ἄγγλου Pears, ὅστις ἀκριδέστερον τῶν ἄλλων συνεδύασε πρὸς τὰς πηγὰς τὴν μελέτην τῶν τειχῶν καὶ τῆς λοιπῆς τοπογραφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μόνον δὲ γαλλιστὶ ἔλειπε πλὴν βραχειῶν περιγραφῶν βιβλίον λεπτομερῶς περιγράφον τὸ μέγα ἐκεῖνο ἱστορικὸν γεγονός.

Ὁ λόγος οὗτος συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ πείσῃ τὸν κ. Σλουμπερτζὲ νάναλάβῃ τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἐν ᾧ αἱ μεγάλαι εἰκόνες, ἃς διὰ βραχέων παρετάξαμεν ἀνωτέρω, παριστάνονται ζωνταναὶ ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγνώστου. Ἐτι δὲ ζωηροτέραν καθιστάνει τὴν διήγησιν αὐτοῦ τὸ ἐπίκαιρον τῆς συγγραφῆς, γραφείσης ὡς τὸ πλεῖστον καθ' ἃς ἡμέρας αἱ ἐπιτυχίαι τῶν λαῶν τοῦ Αἴμου, ἀγωνιζομένων νικηφόρων ἐναντίον τῆς γηραιᾶς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐξήπτον τὴν φαντασίαν, καὶ ὁ τύπος ἡμερολογίου, ὃν ἠθέλησε νάκολουθῆσῃ, κατὰ κόδας παρακολουθῶν τὰς πηγὰς καὶ μεγάλως ἐπωφεληθεὶς πλὴν τῶν ἄλλων νεωτέρων βοηθημάτων τὴν συγγραφὴν τοῦ Pears, καθ' ἃ αὐτὸς ἐπανειλημμένως ὁμολογεῖ. Ὅταν δὲ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὴν γνωστὴν γλαφυρότητα τοῦ συγγραφέως, τὸ εἰκονικὸν τῆς παραστάσεως αὐτοῦ καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνδιαφέρον, δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ βιβλίον αὐτοῦ ἀποδίνει δι' ἡμᾶς μάλιστα τοὺς Ἕλληνας ἀνάγνωσμα αὐτόχρονον ἔθνικόν.

Ἐνεκα τούτου ὁ ἐκδότης τοῦ Νέου Ἑλληνομνημονοῦ ὑπέλαβεν,

ὅτι δύναται καὶ σχεδὸν ὀφείλει νὰ παράσχη εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν εὐπρόσδεκτον μετάφρασιν τοῦ ὠραίου βιβλίου ἀδεία τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ἐκδότου. Ἡ δὲ μετάφρασις αὕτη, ἐκδοθεῖσα κατὰ τεύχη ἐκ τῶν καταστημάτων τοῦ κ. Θεοδώρου Ἀποστολοπούλου, συνεπληρώθη διὰ τῆς προσθήκης σημειώσεων, ἐν αἷς τοῦτο μὲν γίνονται παρακομπαι εἰς τὰς πηγάς, ταῦτο δ' ἐπιγνωρῶθησαν ἀδλεπτήματά τινα τοῦ συγγραφέως ἢ ἀντιπαρατηροῦνται γινώμαι ἡμῶν διάφοροι τῶν ἐκεῖνου. Εὐτυχῶς τὰ τοιαῦτα, οὐδαμῶς ἐλαττοῦντα τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ βιβλίου, εἶνε οὕτως ὀλίγα, ὥστε πᾶς εἰλικρινῆς συγγραφεὺς ἤθελε θεωρήσει ἐαυτὸν εὐτυχῆ, βλέπων οὕτως ὀλίγας καὶ μικρὰς ἐπανορθώσεις τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων.

Neculai Jorga Cronica Expeditiei Turcilor in Moreea 1715 atribuita lui Constantin Diochiti. Bucuresti. Ateliererele grafice Socec & Co. 1913.
 — *Nicolas Jorga Chronique de l'expédition des Turcs en Morée 1715 attribuée à Constantin Dioikétés. Bucarest. Ateliers graphiques Socec & Co. Eίς 8ον, σελ. XIV, 228.*

Περὶ τῆς ἐν ἔτει 1715 ἐκστρατείας τῶν Τούρκων, δι' ἧς ἀνέκτισαν τὴν ἀπὸ εἰκοσιοκτῶ ἐτῶν διὰ τῶν νικῶν τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνη ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατεχομένην Πελοπόννησον, ἣν καὶ ὀριστικῶς ἔκτοτ' ἐκράτησαν δυνάμει τῆς ἐν Πασάροβιτς συνθήκης, πλὴν τῶν πολλῶν βενετικῶν πηγῶν, ὧν ἱκαναὶ ἀπόκεινται ἔτι ἀνέκδοτοι ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας, ἔχομεν δύο ἀξιολόγους ἐκθέσεις, τὴν τοῦ Βενιαμὴν Βρυε, διερμηνέως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γαλλικῆς πρεσβείας, ὅστις εἶχεν ἀκολουθήσει τὴν τουρκικὴν στρατιάν εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ τὴν τοῦ Κωνσταντίνου Διοικητοῦ. Ἦτο δὲ οὗτος Ἕλληγν ὑπηρετῶν ἐν Βλαχία ὡς ἀξιωματικὸς τῆς ἡγεμονικῆς φρουρᾶς ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Κωνσταντῖνον Β' Βραγκοδεσῶνον καὶ ἔπειτα μετὰ τὸν τούτου ἐν Κωνσταντινουπόλει φόνον τῆς 1714 ὑπὸ τὸν διάδοχον αὐτοῦ Στέφανον Καντακουζηνόν. Ἀκολουθήσας δὲ καὶ οὗτος, καθ' ἃ ὁ Βρυε, τὴν τουρκικὴν στρατιάν εἰς τὴν Πελοπόννησον, κατ' ἐντολὴν τοῦ ἡγεμόνος Στεφάνου, ἔγραψε ῥωμανιστὶ χάριν αὐτοῦ χρο-
 νικὸν ἀξιὸν πολλοῦ λόγου περὶ τῆς ἐκστρατείας τῶν Τούρκων ἐκείνης.

Τοῦ χρονικοῦ τούτου, ἐκδοθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ῥωμάνου Κογᾶλνίτσανου ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοδομένοις ῥωμανικοῖς ἀρχείοις

(Archiva Românească) κατὰ τὸν ὑπ' ἀρ. 139 κώδικα τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ῥωμανικῆς ἀκαδημίας, πρόκειται νῦν ἡμῖν δευτέρα ἐκδοσις κριτικωτέρα καὶ πληρεστέρα. Ἐίνε δὲ κριτικωτέρα μὲν, διότι χάριν αὐτῆς ἀντεβλήθησαν καὶ ἕτεροι δύο κώδικες τῆς αὐτῆς βιβλιοθηκῆς, οἱ ὑπ' ἀρ. 2614 καὶ 2612, πληρεστέρα δὲ, διότι πλὴν τοῦ πίνακος τῶν κυρίων ἀνομάτων καὶ λεξιλογίου ἐπλουτίσθη, καὶ διὰ γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ σημειώσεων, ἐν αἷς ἔπου ἀναγκαῖον τὰ ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ ἐκτιθέμενα συσχετίζονται πρὸς τὰς μαρτυρίας τοῦ Brue.

Ἐπεμελήθη δὲ τῆς ἐκδόσεως ταύτης, δι' ἧς χάρις εἰς τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν τὸ πρῶτον νῦν καθίσταται προσιτότερον τὸ Χρονικὸν τοῦ Διοικητοῦ, ὁ διακεκριμένος καθηγητῆς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Πανεπιστημίου κ. Νικόλαος Jorga. Εἶνε δ' οὗτος γνωστότατος πλὴν ἄλλων αὐτοῦ ἀξιολόγων ἱστορικῶν ἔργων ἐκ τῶν τριτόμων *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle* (Ἐν Παρισίοις, 1899-1902), τῆς διτόμου Ἱστορίας τοῦ Ῥωμανικοῦ λαοῦ (*Geschichte des rumänischen Volkes*, Ἐν Γώθῃ, 1905), τῆς πεντατόμου Ἱστορίας τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (*Geschichte des osmanischen Reiches*, 1908-1912) καὶ ὡς ἀπὸ τινων μηνῶν συνδιευθύνων μετὰ τῶν κ. κ. G. Murgoci καὶ V. Pörven τὸ χρησιμώτατον *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*.

Εὐχαριστίαι δὲ μεγάλαι ὀφείλονται εἰς τε τὸν ἐπιμελέστατον ἐκδότην, τὴν ἀναλαβοῦσαν τὴν ἐκδοσιν Ἱστορικὴν ἐπιτροπείαν τῆς Ῥωμανίας καὶ εἰς τὸν Ἑλληνα ἐν Βουκουρεστίῳ διδάκτορα κ. Δ. Ροῦσον, παρασχόντα εἰς τὸν κ. Jorga τὴν ἐρμηνείαν διαφόρων ἐν τῷ Χρονικῷ ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν λέξεων.

Ἡ ὑπὸ τὸν τύπον ἡμερολογίου διήγησις τοῦ Διοικητοῦ εἶνε ἀφελῆς μὲν, ἀλλὰ διδακτικὴ διὰ τὸ πλῆθος τῶν λεπτομερειῶν, ὧν πολλὰ παντελῶς ἀγνωστοὶ ἄλλοθεν. Ἰδίως χαρακτηριστικὴ εἶνε ἡ προσοχὴ, ἧς ἀξιοὶ τὴν γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῶν τόπων, ἐξ ὧν διήλθεν. Εἶνε δὲ οὗτοι ἐξαιρέτως ἐνδιαφέροντες διὰ τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην, ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς παρακολουθεῖ τὴν πορείαν τῆς τουρκικῆς στρατιᾶς ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως διὰ τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ

τὰ διάφορα ἐν αὐτῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκηθέντα καὶ ἀνακτη-
θέντα ἰσχυρὰ κέντρα, τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὸ Ναύπλιον, τὸ
Λεοντάρη, τὸ Καστέλλι, τὰς Πάτρας, τὴν Καρύταιναν, τὴν Τρίπολιν,
τὴν Κορώνην, τὴν Μεθώνην καὶ τὸν Μυστράν. Οὐδὲ περιορίζεται εἰς
τὴν φυσικὴν περιγραφὴν τῶν τόπων, συμπεριλαμβάνων τὰ ὄρη, τοὺς
ποταμοὺς, τὰς λίμνας καὶ τοὺς λιμένας, ἀλλὰ ποιεῖται μνησθῆναι καὶ
τῶν πηγῶν, τῶν βρύσεων, τῶν ὑδραγωγείων, τῶν μυλώνων, τῶν θα-
σῶν, τῶν ὀπωρῶν, τῶν ἰχθύων, τῶν λεωφόρων. Μετ' ἐπιμελείας ἐξαι-
ρέτου καταλέγει ἕκασταχοῦ τὰς μητροπόλεις, εἰς ἃς ἀνήκει ἕκαστη
περιοχὴ, οἱ ἧς διήλθεν, ἀναγράφων τὸ ὄνομα αὐτῶν ἑλληνιστί, καὶ
ἀναγράφει μονὰς καὶ ἐκκλησίας, ἐνίοτε ποιούμενος ἴδιον λόγον περὶ
τῶν καλλιτεχνημάτων αὐτῶν. Ὡς δ' εἰκὸς, ἐπιλαμβάνομενος τῆς ἀφη-
γήσεως τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, αἵτινες ὡς τὸ πλεῖστον συνί-
στανται εἰς πολιορκίας, ποιεῖται λόγον περὶ τῶν οἰκείων φρουρίων
καὶ τειχῶν. Ἰδίως δὲ διὰ μακροτέρων περιγράφονται τὰ τῆς Κορίν-
θου, τοῦ Ἀργους καὶ τοῦ Ναυπλίου.

Αἱ νέαι εἰδήσεις, ἃς μανθάνομεν ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Διοικητοῦ,
εἶνε πάμπολλαι, οὐδὲ δυνατόμεθα νὰ ἀναγράψωμεν αὐτὰς ἐνταῦθα πάσας.
Ἄρκουμεθα δὲ νὰ ὑποδείξωμεν τὰ περιεργότερα. Οὕτως ἐν § 22,
δοῦναι ὁ λόγος περὶ Διδυμοτείχου, ἀναφέρει, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διέ-
τριψεν ὡς αἰχμάλωτος ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Κάρολος ΙΒ' πρὸ
τῆς εἰς Βλαχίαν ἀπαγωγῆς αὐτοῦ. — Ἐν § 24, ποιούμενος λόγον
περὶ τῆς Αἴνου, παρατηρεῖ, ὅτι αὐτόθι παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ
ὄρους ἐγγὺς τοῦ λιμένος ἀνέρχονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὑδάτων
«οἱ ἰχθύες οἱ καλούμενοι λικουρῖνοι, οὓς μεταφέρουσιν εἰς τὴν ἡμε-
τέραν χώραν ἀπεξηραμένους καὶ καπνιστοὺς, καὶ οἱ κέφαλοι οἱ παρέ-
χοντες τὸ χαδιάριον τῶν κεφάλων». Τοὺς λικουρῖνους μεταφράζει ἐν
παρενθέσει harengs ὁ κ. Jorga. Ἀκριθέστερον δὲ εἶνε λικουρῖνοι
τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα (αἰ)νήτικα τὰ ὀμνηθέντα ὑπὸ τοῦ Καισα-
ρίου Δαπόντε (οἱ νήτικοι ἐκεῖνοι λικουρῖνοι) καὶ ὧν περὶ πολλοῦ
εἶχοντο οἱ Γατελοῦχοι. Ἴδε Νέου Ἑλληνομνημονος Τόμ. Ζ', 1910,
σ. 87 κ. ἐ. — Περὶ ἑργῶν λαογραφικῶς μᾶλλον ἢ ἀρχαιολογικῶς εἶνε,
τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ ἐξῆς ἐν § 35. «Ἐν τῇ
πεδιάδι, κατὰ τὸ Ἄρακλι (Arakly), ὑπάρχουσιν ἑπτὰ στήλαι μαρμά-
ριναι, ἀγάλματα (ἢ λέξις εἶνε γεγραμμένη ἐν τῷ Χρονικῷ ἑλληνιστί),

χάριν ἀναμνήσεως ἐπτά Τούρκων πασσάδων, περὶ ὧν λέγεται, ὅτι ἐπεσον μαχόμενοι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ὀδεῖται εἰς αὐτοὺς ἡ προσωνυμία «σεῖδ, ἣτις σημαίνει μάρτυρας». — Ἐν § 56 λέγεται, ὅτι οἱ Τούρκοι τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Λεβαδείας δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ λαλήσωσι τὴν τουρκικὴν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἑλληνικὴν, ἐξαιρουμένου τοῦ καθ' ἑαυτὸν καὶ τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως βοεβόδα. — Ἐν § 73 ἐν τῇ μακρᾷ διηγήσει περὶ τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως τοῦ Ἀκροκορίνθου ὁ Διοικητὴς διηγείται, ὅτι ἐπὶ τῇ παρασπονδίᾳ τῶν γενιτσάρων, φονευόντων παρὰ τὰ συμπεφωνημένα τοὺς παραδοθέντας Χριστιανούς τοῦ Ἀκροκορίνθου, «ἱερεὺς τις, ἰδὼν τὴν ἀδικίαν ἐκείνην καὶ τὴν βίαν καὶ γινώσκων ποῦ εὕρισκετο ἡ ἀποθήκη τῆς πυρίτιδος, εἰσῆλθεν εἰς αὐτήν, καὶ, ποιησάμενος τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν πυρίτιν. Οὕτως ἀνεφλέχθη παρακειμένη ὑπόνομος, καὶ πάρυτα αἱ φλόγες ἀνυψώθησαν μέχρι τῶν νεφελῶν. Μέγας ἀριθμὸς γενιτσάρων (δισχίλιοι κατὰ τὸν Brue, διηγούμενον τὸ αὐτὸ ἐπεισόδιον) περιετυλίχθησαν ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐρρίφθησαν τῆδε κάκεισε, ὡς ἐκ τούτου δὲ πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ θανόντες. Συναπωλέσθη δὲ καὶ ὁ ἱερεὺς, ὡς κοτε ὁ ῥωμαλέος Σαμφών». Δυστυχῶς ὁ Διοικητὴς δὲν μεταδίδει εἰς ἡμᾶς τὸ ὄνομα τοῦ γενναίου ἱερέως. — Ἐν § 77 μνημονεύει Ἑλλήνων εὐπατριδῶν τῆς Κορίνθου, τῶν Μαμωνάδων, τῶν Νοταράδων, τῶν Πεταλάδων, οὓς οἱ Βενετοὶ εἶχον ἀναδείξει στρατιωτικούς ἀρχηγούς (cāpitani). — Ὁ κ. Πολίτης δύναται νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς Παραδόσεις του ἐκ τῆς § 83 περὶ τοῦ ἐν Ναυπλίῳ ἐκκλησιουδρίου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὑπερκειμένου λοφίσκου τινὸς πλησίον τοῦ κόλπου ἐν Ναυπλίῳ, τάδε· «Πρὸ τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦται δένδρον, ὅπερ ἐβλάστησεν ἐν τῇ θέσει ἐκάθησεν ὁ Χριστὸς, ὅτε κατέβη ἐκ τοῦ πλοίου καὶ διέταξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ νὰ διανείμωσι τοὺς πέντε ἄρτους εἰς τὰ ἐξ αὐτῶν χορτασθέντα πλήθη· εἶνε δὲ ἀδύνατον νὰ γνωσθῆ εἰς ποῖον εἶδος δένδρων ἀνήκει τὸ δένδρον ἐκεῖνο». — Περιεργότατα εἶνε ὅσα διηγείται ἐν § 126 περὶ τῆς ἐνδυμασίας τῶν Μανιατῶν καὶ τῶν Τσακῶνων· «Τὸ ἐνδυμα τῶν Μανιατῶν καὶ τῶν Τσακῶνων συνίσταται, λέγει, ἐκ βραχέος λευκοῦ μαγδύου· καλύπτουσι δὲ τὴν κεφαλὴν διὰ κράνους σιδηροῦ, ὅπερ μεταχειρίζονται συγχρόνως ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ὡς λέβητα καὶ ὡς ποτήριον, ἐπειδὴ βράζουσιν ἐντὸς τοῦ κράνους τούτου φασιόλους,

κρέας καὶ πᾶν ὅ τι δύνανται, καὶ ποτίζονται ἐξ αὐτοῦ. Ἄλλοι δὲ, καθ' ἃ οἱ λοιποὶ Μωραῖται, φέρουσι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα ἐκ πηλῆματος ὁμοίον πρὸς τὸ πῶμα τῶν χυτρίων τὸ ἀπολύγον εἰς λοφίαν ἄλλ' ἄνευ τῆς λαθῆς, καὶ μεταχειρίζονται σειράδια (κορδόνια), ὅπως στερεώσωσιν αὐτὸ ὀπίσθεν τῆς κεφαλῆς. ἐπειδὴ φέρουσι αὐτὸ μετὰ τῆς λοφιάς πρὸς τὰ ἔμπροσ, ὅπερ εἶνε γελοῖον». — Ἐν § (21) μεταξὺ τῶν ἐκ Μονεμβασίας μετὰ τὴν παράδοσιν αὐτῆς ἀποκομισθέντων ἐπὶ τουρκικῶν πλοίων κατὰ τὴν γενομένην σύμβασιν ὑπῆρχε «καὶ ὁ περιώνυμος ἱατρὸς Λικίνιος, ὅστις εὕρισκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει. ὅτε ὁ αυτοκράτωρ, ὁ σουλτᾶνος Ἀχμέτ, ἠσθένησεν ἐξ εὐλογίας ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Καραγάτζ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Χάσκιοι καὶ ἔπασχε θεινότητα, κινδυνεύων νάποθάνῃ· οὐδενὸς δ' ἱατροῦ τῶν κληθέντων εἰς συμβούλιον δυναθέντος νά φανῇ ὠφέλιμος εἰς αὐτὸν, ἐκλήθη καὶ ὁ Λικίνιος, καὶ πάραυτα διὰ τῶν ἱατρικῶν αὐτοῦ ἐθεράπευσεν αὐτόν. (1) ὁ δὲ σουλτᾶνος ἀπένευμεν εἰς αὐτὸν μεγάλα δῶρα, ἐχορήγησε δ' ἅμα εἰς αὐτὸν καὶ χᾶτι-σερίφιον, κελεῦον, ὅπως μηδεὶς ἐν ταῖς χώραις τοῦ σουλτάνου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς — ταῦτα λέγει τὸ κείμενον — προξενήσῃ εἰς αὐτὸν οἰανδήποτε βλάβην. Φθάσας δ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Μονεμβασίας) κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ καπετάν-πασσᾶ, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ἦτο ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος Λικίνιος, καὶ ἐκφύγη τὴν ἀναμένουσαν αὐτὸν τύχην· ἀλλὰ συνέβη εἰς αὐτὸν ὅ τι καὶ εἰς τὴν κάμηλον, ὅτε αὕτη προσήλθε πρὸς τὸν θεὸν Δία, ὅπως ἀξιόσῃ νά λάβῃ κέρατα καὶ ἔμεινεν ἄνευ ὠτων, ὅγλα δὴ ἀντὶ νά σωθῇ καὶ νά εὕρῃ ἔλεος καὶ τιμὰς, ἐδόθη ἡ διαταγὴ νάπαγχονίσωσιν αὐτὸν μὲ τὸ χᾶτι-σερίφιον προσδεδεμένον εἰς τὸν λαιμὸν, καὶ ἔτυχε τέλους ὀλως διαφόρου ἐκείνου ὅπερ εἶχε φαντασθῇ». Κατήγετο δὲ ὁ ἱατρὸς οὗτος Λικίνιος ἀναμφηρίστως ἐκ τοῦ καὶ ἄλλως γνωστοῦ ἐν Μονεμβασίᾳ οἴκου τῶν Λικινίων, περὶ οὗ ἴδε Σπυρ. Π. Λάμπρου Ἱστορικὰ μελετήματα (Ἐν Ἀθήναις 1884 σ. 120 κ. ἐ.) καὶ Νέου Ἑλληνομνημονος Τόμ. Θ', 1912, σ. 480. — Μ. Γεδεῶν ἐν Ἑκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ Τόμ. Γ', 1882-3, σ. 201 κ. ἐ. καὶ Ν. Βένιν ἐν τοῖς Παναθηναίοις Τόμ. ΙΑ' σ. 89.

Σωκρ. Β. Κουγέα Δ. Φ. Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πρωτοῦν Γυμνασίῳ Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Βυζαντίῳ. Ἐν Ἀθήναις, 1918. Βιβλιοπωλεῖον Ἐλευθερουκαί Μπάρτ. Εἰς 8ον, σελ. 1α', 161.

Πρὶν ἢ ἀναλύσωμεν τὸ ἔργον τοῦ κ. Κουγέα καὶ συγχαρῶμεν αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ αὐτοῦ αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νάπονεύωμεν εἰς τὸν εὐγνώμονα μαθητὴν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας ἐπὶ τῇ εἰς ἡμᾶς ἀφιερῶσει τοῦ ἐξαιρετοῦ τούτου δοκιμίου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς εἰκοσιπεντατηρίδος τῆς καθηγήσεως ἡμῶν.

Ἀληθῶς συγχαρητηρίων θερμῶν εἶνε ἀξιὸς ὁ κ. Κουγέας ἐπὶ τῇ προκειμένῳ ἡμῖν πρώτῳ μεγάλῳ αὐτοῦ ἔργῳ μετὰ προγενεστέρως μονογραφίας, δι' ὧν εἶχεν ἀποδείξει τὸ μεθοδικὸν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἐπιτυχή ἐξερεύνησιν τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς χρόνοις. Δικαίως δ' ἐστρεψε τὴν προσοχὴν εἰς ἄνδρα, περὶ οὗ, ἀξίου ὄντος νὰ καταλάβῃ ὑπέροχον θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, μόνον ἀπὸ βραχέος χρόνου ἤρχισε νὰ γίνηται ὁ προσήκων λόγος.

Πράγματι ὁ Πατριεὺς Ἀρέθας, ὁ διὰ τῆς παιδείας αὐτοῦ διακριθεὶς καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ ἀξιωθεὶς τῆς τιμῆς νάναδιδασθῆ εἰς τὸ ἀξίωμα μητροπολίτου Καισαρείας καὶ πρωτοθρόνου, ἦτο μὲν ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις γνωστὸς ὡς κτήτωρ ἐπιμελῶς γεγραμμένων κωδίκων, κατὰ μικρὸν δὲ μόνον ἤρχισε γνωριζόμενος καὶ ὡς σχολιαστὴς ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἀρχαίων κειμένων, διὰ δὲ τὴν ὑπέροχον αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θέσιν καὶ τὴν ἐν τῇ φιλολογικῇ παιδείᾳ σημασίαν ἐφείλκυσε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν προσοχὴν οὐ μόνον τῶν θεολόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν φιλολόγων.

Ἦδη δὲ πρὸ τριάκοντα ἐτῶν ἐξ ἀφορμῆς τῶν μελετῶν αὐτοῦ περὶ τῶν Ἑλλήνων Ἀπολογητῶν ἀπεφάνθη ῥητῶς ὁ κ. Harnack τάδε: «Αἱ ἐρευναι τῶν χειρογράφων με ᾤδήγησαν ἐν τέλει εἰς τὸν ἐπίσκοπον Καισαρείας Ἀρέθαν καὶ εἰς τὰ σπουδάζματα αὐτοῦ. Ἰδιαιτέρως αἰσθάνομαι χαρὰν νάνανεώσω τὴν μνήμην τοῦ λησιμονημένου τούτου λογίου, λυποῦμαι δὲ μόνον, ὅτι δὲν κατώρθωσα νὰ ἐκτείνω τὰς περὶ αὐτοῦ μελέτας μου εὐρότερον ἢ ὅσον ἐνταῦθα συμβαίνει».

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ὁ Harnack ἀπεκάλυπτε τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀρέθα ὡς θεολόγου, ἡ ὁσημέρτι προῖοῦσα κριτικὴ ἐξέτασις τῆς φιλολογικῆς

παραδόσεως ἀνεδείκνυε κατ' ὄλεγον τὴν σημασίαν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καισαρείας ὡς συλλογῆς ἀρχαίων κωδίκων, ὡς ἐπιμελομένου τῆς παρασκευῆς νέων διορθωμένων ἀντιγράφων, ὡς ἀπανθιστοῦ καὶ σχολιαστοῦ. Ἐνεκα δὲ τῆς ποικίλης αὐτοῦ ἀσχολίας περὶ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν καὶ πλείστους συγγραφεῖς τῆς ἐκκρίτου ἀρχαιότητος ἐδίδετο ἀφορμὴ εἰς πολλοὺς τῶν νεωτέρων φιλολόγων νὰ μελετήσωσιν ἔστω καὶ σποράδιον τὸ κατ' ἀρχὰς τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ ἐγεννήθη βαθμηδὸν ἡ ἀνάγκη τῆς λεπτομερεστερας ἐξερευνησεως τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦ σοφοῦ ἱερέα καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκδόσεως ἀπάντων τῶν σωζομένων αὐτοῦ, ἅτινα ὁσημέραι ἀπεκαλύπτοντο ἀφθονώτερον. Τοῦ δ' ἔργου τούτου κατήρξατο ἐπιλαμβανόμενος ὁ Γερμανὸς καθηγητῆς Oskar von Gebhardt, ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 315 (Βλαδιμήρου 441) κώδικι τῆς Συνοδικῆς βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας σωζομένων εἰκοσιτριῶν πραγματειῶν τοῦ Ἀρέθα, ἀπολογητικῶν, ἐρμηνευτικῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ κανόνων τῆς ἐκκλησίας, δογματικῶν ἢ ἀντιρρητικῶν, ἐνὸς λιθέλλου, δύο ῥητορικῶν λόγων καὶ τριάκοντα τριῶν ἐπιστολῶν. Δυστυχῶς ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Gebhardt ἀνέκοψε τὸ ἔργον, καὶ τὰ ἀντίγραφα αὐτοῦ κατετέθησαν εἰς τὴν ἐν Βερολίῳ Βασιλικὴν βιβλιοθήκην. Ἡ δὲ μεγάλη ἐλευθεριότης, μεθ' ἧς ἐπετεύχθη ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Κουγέα μελέτη τῶν ἀντιγράφων τούτων, ὑπῆρξεν ἡ κυρία διευκόλυνσις ἡ ἀγαθοῦσα αὐτὸν εἰς τὸ προκειμένον ἔργον καὶ ἡ καταστήσασα δυνατὴν ἦδη καὶ πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ προκειμένου ἔργου τὴν σύνταξιν ἀξιολόγου μελέτης ἐπιγραφομένης «Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις» (ἐν τῇ Λαογραφίᾳ Τόμ. Δ' σ. 236-269). Ἐτι δὲ μᾶλλον προήχθη τὸ ὕλικόν αὐτοῦ, πλὴν τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἐκ τοῦ κώδικος Εἰκοσιφινίσεως ἐκδοθεισῶν 26 ἐπιστολῶν τοῦ Ἀρέθα μετὰ τῆς περὶ τετραγαμίας ἐκθέσεως τοῦ πατριάρχου Νικολάου καὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν ἐκδοθείσης πρὸς τὸν Ἀρέθαν ἐπιστολῆς τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Νικήτα (Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. Η' σ. 301 κ. ἐ.), ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Κουγέα ἐπιτυχοῦς ἀναγνωρίσεως νέων ἀγνώστων λόγων τοῦ Ἀρέθα ἀνωνύμως σωζομένων ἐν τῷ ὑφ' ἡμῶν περιγραφέντι Μαρκανῶ 524 (Νέος Ἑλληνομνήμων Η' σ. 1 κ. ἐ., 123 κ. ἐ.).

Ἐπὶ τῇ βάσει πασῶν τούτων τῶν προεργασιῶν συνετάχθη ἡ προκειμένη συγγραφὴ μετὰ θαυμαστῆς ὄντως κολυαναγνωσίας ἢ μᾶλλον

παγγνωσίας πάντων τῶν πρότερον γραφέντων περὶ Ἀρέθα καὶ μετὰ πολλῆς μεθόδου περὶ τὴν ἔρευναν καὶ μέχρις αἰδημοσύνης βαινούσης ἐπιφυλακτικότητος ἐν τῇ ἐκθέσει πλείστων ὄσων νέων πορισμάτων, ἴων τινα, ὅσον καὶ ἂν φαίνωνται τολμηρὰ, στηρίζονται ὁμοῦ ἐπὶ ἀδρῶν καὶ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων.

Ὁ συγγραφεὺς διαίρει τὴν ὕλην αὐτοῦ εἰς τρία κεφάλαια· α') Βιογραφικά, β') Συγγράμματα τοῦ Ἀρέθα καὶ γ') Βιβλιοθήκη καὶ βιβλιογραφικὸν ἐργαστήριον τοῦ Ἀρέθα. Ἐν Ἐπιμέτρῳ δ' ἐκδίδονται τρεῖς βῆτορικαὶ ὁμιλίαι τοῦ πρωτοθρόνου, περὶ ὧν παρατηρεῖ ὁ κ. Κουγέας, ὅτι ἡ ἐκδοσις, γινομένη ἐκ τῶν ἀντιγράφων τοῦ Gebhardt, οὐδαμῶς ἐπέχει θέσιν κριτικῆς ἐκδόσεως. Ἥτις πλὴν ἄλλων θ' ἀπῆται πρωτίστως τὴν μελέτην αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου τῆς Μόσχας ἢ τουλάχιστον φωτογραφιῶν αὐτοῦ, οἷας δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν. Πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων συμπληροῖ τὸ ἔργον, ὅπερ κοσμεῖται ὑπὸ ἑπτὰ ἐξαίρετων πινάκων περιεχόντων πανομοιότυπα κωδίκων, ἐν οἷς αὐτόγραφα σχόλια τοῦ Ἀρέθα.

Δύσκολος θὰ ἦτο ἡ ἐν λεπτομερείᾳ ἀνάλυσις τοῦ βιβλίου, περιέχοντος ἄλλως ἐν μεγάλῃ συμπτώσει ὕλην, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ αναπτυχθῇ εἰς ὀγκώδη τόμον, ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀποφυγῆς περιττῆς μακρολογίας καὶ τῆς εἰς τὰς πυκνὰς σημειώσεις πρᾶπομπῆς πολλῶν πραγμάτων. Οὐχ ἦττον δὲ δυσχερῆς ἦθελεν ἀποδοῖν ἡ διάκρισις τοῦ νέου ὅπερ παρέχει ὁ κ. Κουγέας, ἀπκνῶμεν δὲ τοῦτο ἐν πλείσταις σελίσιν ὅτε μὲν ἐκτιθέμενον, ὅτε δὲ ἀπλῶς ὑποδεικνυόμενον. Ἄρχονται δὲ τὰ νέα ταῦτα ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀρέθα, ἐν ἀποδεικνύει κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς προτέρας γνώμας γεννηθέντα περὶ τὸ 850· καὶ ἐν τῇ ὄλῃ δὲ βιογραφικῇ ἐκθέσει ἀναπλάσσεται νέα ὄλως εἰκὼν τοῦ βίου τοῦ Ἀρέθα ἐπὶ τῇ βάσει νέων πηγῶν καὶ ἐκ συνδυασμοῦ αὐτῶν πρὸς πρότερον γνωστὰς. Ἐὖ πρῶτον δὲ νῦν ἀποκομιζόμεν καθολικὴν εἰκόνα τοῦ Ἀρέθα ὡς ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρὸς ἐν σχέσει πρὸς τὴν βυζαντικὴν βραβείαν καὶ ὡς λογίου, καὶ καθορίζεται ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ὡς μελετητοῦ καὶ ὑπομνηματιστοῦ τῶν θύραθεν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐκ τῆς νέας δὲ ταύτης παραστάσεως γίνεται φανερὰ καὶ ἡ συμμετοχὴ καὶ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τὴν σύγχρονον φιλολογικὴν κίνησιν, μεθ' ἧς συνδέεται, καὶ ἄλλων φιλολογικῶν γεγονότων τῶν βυζαντικῶν χρόνων ἡ ὀρθὴ ἐρ-

μηναία Ἴδε π. χ. ἐν σ. 6 τὴν στήριξιν τῆς γνώμης τοῦ κ. Wolters, καθ' ἣν ἡ Ἀνθολογία ἐπιγραμμάτων τοῦ Κεφαλα συνεκροτήθη οὐχὶ τὸν δέκατον αἰῶνα, ἀλλὰ τελευτώντος τοῦ ἐνάτου. Ἀναλόγως ἀξία προσοχῆς εἶνε τὰ περὶ τῆς συμπράξεως τοῦ Ἀρέθα εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν καλουμένων Σεγουεριανῶν λεξικῶν (σ. 64 κ. ἐ., 102).

Ἄλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότατον εἶνε μετὰ τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῶν παντοίων συγγραφῶν τοῦ Ἀρέθα καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει ἢ ἐν τῇ τρίτῃ ἐξερεύνησις τῶν κατὰ τὴν βιβλιοθήκην καὶ τὸ βιβλιογραφικὸν ἐργαστήριον τοῦ Ἀρέθα, ἥτις καὶ καταλήγει εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ὁ λόγιος μητροπολίτης Καισαρείας ἐν τῇ συγκροτήσει τῆς ἰδίας πλουσίας βιβλιοθήκης καὶ ταῖς φιλολογικαῖς αὐτοῦ μελέταις, αἵτινες δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν ἰδεωτικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν, ἀλλ' ἀνέδειξαν αὐτὸν καὶ ἡγήτην ἰδίας σχολῆς βιβλιογράφων καὶ φιλολογικῶν ἐργατῶν. χάριν βελτίονος ἐν τῷ μέλλοντι παραδόσεως καὶ κατανοήσεως τῶν κλασικῶν συγγραφῶν ἐφρόντιζε διὰ παντὸς τρόπου νὰ προμηθεύηται ἀρχετύπους κώδικας παπυρίνους ἐξ Αἰγύπτου. Ἡ δὲ γνώμη αὕτη φαίνεται μὲν τὸ πρῶτον τολμηρὰ, ἀλλὰ δὲν λείπουσι τὰ τεκμήρια, ἣ δὲ ἀποδεικτικὴ μέθοδος τοῦ κ. Κουγέα εἶνε ἀξία παντὸς ἐπαίνου.

Περαιτέρω δὲ βαίνων μετὰ τὴν ἐξεικόνισιν τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἐν Βυζαντίῳ, ἥτις συνδέεται πρὸς τοὺς χρόνους καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Φωτίου, τοῦ Ἀρέθα, τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν λογίων, ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ μκρασμὸς τῶν σπουδῶν ἐκείνων, ἢ ἐκπτώσις αὐτῶν καὶ τὸ χάσμα τὸ παρατηρούμενον μεταξὺ τοῦ ἐβδόμου καὶ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος δὲν ὀφείλεται, ὡς συνήθως νομίζεται, εἰς τοὺς πολιτικούς περισπασμούς τοῦ κράτους, τὰς ἐριδας τῶν χρόνων τῆς εἰκονομαχίας καὶ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάληψιν τῆς Αἰγύπτου, ἥτις, οὔσα ἐπὶ μίαν σχεδὸν χιλιετηρίδα τὸ μέγα ἠνισαυροφυλάκιον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐχρησίμευε καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον ὡς πηγὴ τῶν κλασικῶν σπουδῶν. Εἰς τὴν πηγὴν λοιπὸν ταύτην ἀπετάθησαν καὶ πάλιν ὁ Ἀρέθας καὶ οἱ λοιποὶ ἄνδρες τῆς πρώτης ἐν Βυζαντίῳ ἀναδιώσεως τῶν φιλολογικῶν περὶ τὴν ἀρχαιότητα σπουδῶν. Κατὰ ταῦτα αὕτη ἐκείνη ἢ Αἴγυπτος ἢ ἐπαγαγοῦσα τὴν κατάπτωσιν συνετέλεσε καὶ εἰς τὴν ἀναγέννησιν

τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐφ' ἑσόν ἔτι ἐσώζοντο μετὰ δουλείαν διακοσίων ἐτῶν ἐν Αἰγύπτῳ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας γραμματειακῆς παραγωγῆς.

Τοιαύτη ἡ νέα θεωρία τοῦ κ. Κουγέα, ἥτις ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτῆς σπουδαιότητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων θὰ προκαλέσῃ βεβαίως πολλὰς νέας ἐρεῦνας καὶ συζητήσεις· ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐπέσθημεν ἀπὸ τοῦδε, καθ' ἃ ἐπέσθημεν ἐπ' Ἰσῆς ἐπὶ τῇ δικαίᾳ εὐχῇ τῆς ἐκδόσεως ἀπάντων τῶν ἔργων τοῦ Ἀρέθα, ὅτι ἀρμοδιώτατος ἐκδότης διὰ τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνῶν αὐτοῦ ἐνδεικνύεται ἢ μάλλον ἐπεβλήθη ὁ κ. Κουγέας.

René Dussaud Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la mer Égée. Deuxième édition revue et augmentée avec 325 gravures et 18 planches hors texte dont cinq en couleurs. Paris. Librairie Paul Geuthner. 1914. Εἰς μέγα 8^{ον} σιλ. X, 482.

Παρῆλθον βεβαίως αἱ ἡμέραι, καθ' ἃς ὁ ἱστορικὸς, προκειμένου περὶ τῶν χρόνων τῶν προγενεστέρων τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἀφθόνους ἢ ἔστω καὶ μόνον ἐπαρκεῖς γραπτὰς ἱστορικὰς πηγὰς, ἀναφερομένας εἰς γεγονότα ἐπιδεχόμενα κρίσιν καὶ συζήτησιν, ἀλλ' ὄχι ἀμφισβήτησιν, οὐδὲν ἄλλο εἶχε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἢ μύθους, οὓς ἢ ἐπειρᾶτο νὰ ἐρμηνεύσῃ κατ' εὐημέρειον μέθοδον ὡς ὑποκρύπτοντας ἱστορικὰ γεγονότα ἢ, ὀρθότερον ποιῶν, ἤρκειτο νὰ ἐπαναλάβῃ, ἐπιλέγων, καθ' ἃ ἐπραξεν ὁ Γρότε, τὸ τοῦ ἀρχαίου ζωγράφου, εἰπόντος «ἡ αὐλαία εἶνε ἢ εἰκῶν». Οὐδὲ εἶνε πλέον ἀρχαιοτάτη ἡμῶν πηγὴ περὶ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἢ ὀμηρικὴ ποίησις. Ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς ἡ γραπτὴ παράδοσις ἐζητήθη ἀλλαχοῦ, ἐν τοῖς ἀρχαιολογικοῖς εὐρήμασιν. Ἡ τελευταία πεντηκονταετία, ἰδίως αἱ τελευταῖαι αὐτῆς δεκάδες, ὑπῆρξαν γονιμώταται εἰς ἀνακαλύψεις σχεδὸν ἀπροσδοκίτους, ἐκπληξάσας τὸ πρῶτον, μεμονωμένως ἐξετασθεῖσας τὸ κατ' ἀρχάς, αἵτινες τῶρα πλέον ἤρχισαν συνδυαζόμεναι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ. Διὰ τῆς συμπληρώσεως δὲ ταύτης ἠδῶνθη τὸ πεδῖον τῆς ἐρεύνης, καὶ τοῦτο μὲν συνεσχετίσθη ὁ ἐλληνικὸς κόσμος πρὸς τινὰς τῶν χωρῶν τῆς λοιπῆς Εὐρώπης, τοῦτο δὲ πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Αἰῶνες ὅλοι τὸ κατ' ἀρχάς, χιλιετηρίδες ἑπεὶτα προσετέθησαν πρὸς τὰ ἄνω εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἱστορίαν. Οὕτως ὁ αἰὼν

τῶν Ἀχαιῶν, ὃν περιγράφει ὁ Ὅμηρος, δὲν ἀποτελεῖ πλέον τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ τοὺς μέτους αἰῶνας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἄλλ' ἢ νέα αὕτη πρωταῖστορία χρόνων ἀπωτάτων, ὧν ἢ κατὰ αἰῶνας μέτρησις δὲν εἶνε ἐπαρκής, δὲν φέρει ἀκόμη, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὸν χαρακτήρα τῆς ἱστορίας τῶν κλασικῶν χρόνων, οὐδ' αὐτῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς προϊστορίας. Οὐτε πρὸ ὠρισμένων γεγονότων εὐρισκόμεθα οὔτε καὶ πρὸ συμβαμάτων περιβαλλομένων τύπον μυθικόν, ἀλλὰ τὰ μνημεῖα τὰ ἐλθόντα εἰς φῶς ἐν Μυκῆναις, ἐν Τίρυνθι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι, ἀνὰ τὰς Κυκλάδας, ἐν Τροίᾳ, ἐν Κρήτῃ ἀποκαλύπτουσιν εἰς ἡμᾶς προκεχωρημένον πολιτισμὸν, οὗ ἤρχισαν διακρινόμεναι αἱ διάφοροι περίοδοι καὶ διαστελλόμενα τὰ διάφορα στάδια σὺν τῇ διαγνώσει τῶν ὁμοιοτήτων, δι' ὧν συσχετίζονται, καὶ τῶν ποιικιλιῶν, δι' ὧν ἀποσχίζονται ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ μελέτη τῆς προϊστορικῆς ἐκείνης τέχνης ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀρχαιοτάτου παρελθόντος. Αἱ καλλιτεχνικαὶ παραστάσεις φωτίζουσιν ἡμᾶς περὶ τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἐνδυμασίας, τῶν ἔργων, τῶν ἐθίμων, τῶν λατρείων τῶν πρώτων λαῶν τῶν οἰκούντων τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Πλεῖστα ὅσα ἄλλα διδάγματα παρέχουσι τὰ κατὰ τὰς διαφόρους τρόπους τῆς ταφῆς ἢ τὴν καθορὴν τῶν νεκρῶν. Ἐὰ τείχη καὶ τὰ εὐρισκόμενα ὅπλα διδάσκουσιν ἡμᾶς περὶ τοῦ τρόπου τοῦ πολέμου, τὰνάκτορα τῶν βασιλέων περὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς βασιλείας ἐν τοῖς ἀπωτάτοις ἐκείνοις χρόνοις. Ἡ προέλευσις τῶν ὕλικῶν τῶν ὅπλων ἐν τῇ νεολιθικῇ ἐποχῇ ἢ τῆς κεράμου τῶν ἀγγείων, ἢ ὁμοιότης ἢ ἀναλογία παραστάσεων ἢ λατρείων ἀνοίγουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ὁδὸν πρὸς εὑρεσιν τῶν σχέσεων μετ' ἄλλων λαῶν ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ναυτιλία ἤδη, ἱκανῶς ἀνεπτυγμένη ἐπέτρεπεν εὐκόλως τὴν ἐπικοινωνίαν χωρῶν, ἃς ἐχώριζεν ἀπ' ἀλλήλων ἢ θάλασσα. Οὕτω βλέπομεν πρὸ ἡμῶν σχεδὸν τὰ πάντα, τοῦλάχιστον τὰ πλεῖστα, τὸν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ βίον, τὰ ἐν τῇ ζωῇ καὶ τὰ μετὰ θάνατον. Ἄλλ' ἐν τι ὁμῶς λείπει. Πῶς ὠνομάζοντο οἱ βασιλεῖς, ὧν διατρέχομεν νῦν τὰ ἐρείπια τῶν ἀνακτόρων, τίνες οἱ ὑπ' αὐτῶν ἀνασσόμενοι λαοί, ὧν κατορθοῦμεν νάναμετρήσωμεν τὸν ἐν εἰρήνῃ καὶ πολέμῳ βίον, τίνες αἱ ὠρισμέναι πράξεις ἀνάκτων καὶ λαῶν, ὅποια τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ὧν μετέσχον; Ἐπὶ τῶν σημείων τούτων δὲν δυνάμεθα νάπαντήσωμεν οὔτε μετὰ λεπτομερείας, οὔτε μετὰ βε-

βαιότητα ἢ μεγάλης πιθανότητος, οἷα ἐκείνη ἦν παρέχουσι τὰ σωζόμενα λείψανα περὶ τοῦ καθ' ὅλου πολιτισμοῦ. Κυρίως εἶπειν ἐν τοῖς πλείστοις ὡς πρὸς τὰ ζητήματα ἐκεῖνα ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐμμείνωμεν ὡς καὶ πρότερον, πρὸ τῶν ἀνακαλύψεων τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας, εἰς τὰ ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως γνωστὰ ὀνόματα, εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευόμενα καὶ ὡς τὸ πλεῖστον μυθικὴν ἔχοντα μορφήν γεγονότα καὶ μόνον νὰ διαφωτίσωμεν αὐτὰ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως, νὰ συνδυάσωμεν αὐτὰ πρὸς τὰ ἐδάφη, ἐν οἷς ἐλέγοντο δραστήντα καὶ πρὸς τὰ λείψανα τὰ ἐν αὐτοῖς εὑρεθέντα. Οὕτως αἱ μὲν ἀνάτκαφαι τῆς Τροίας δὲν ἀπῆλειψαν τὰς ὁμηρικὰς παραδόσεις, τῆς δὲ Κρήτης καὶ τῶν Μυκηθῶν τὰ εὐρήματα δὲν ἐποίησαν ἐκποδῶν τὰς μεγάλας μορφὰς τοῦ Μίνως καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὧν ἄλλως εἶχε φεισθῆ καὶ αὐτὴ ἡ κριτικὴ τοῦ Θουκυδίδου. Εἰς τοὺς ἀνωνόμους ἐκείνοὺς ἀνακτας, εἰς τοὺς ἀπροσδιορίστους ἐκείνους λαοὺς, οὓς τῶρα περιοριζόμεθα βλέποντες οἶονεὶ ὑπὸ προσωπεῖον, οἷα ἐκεῖνα τὰ εὑρεθέντα ἐν Μυκήναις, καὶ ὧν μετροῦμεν τὰ κρανία, ἀλλὰ δὲν ἀκούομεν τὴν λαλιάν, θὰ δώσῃ ὄνομα καὶ ζωὴν καὶ θὰ διαφωτίσῃ μίαν ἡμέραν αὐτῶν τὰς πράξεις ἢ εἰς τέλος ἀνάγνωσις τῶν γραφῶν τῶν λαῶν ἐκείνων καθ' ὅσον κατελείφθησαν ἴχνη αὐτῶν, γραφῶν, αἷτινες μέχρι τοῦδε εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δι' ἡμᾶς ἀπλαῖ εἰκόνας, ἀκατανόητα σημεῖα, ἕως εὑρεθῆ ἡ πραγματικὴ κλεις τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν, τῆς μῆς μετὰ τὴν ἄλλην. Ἐφαρμόζεται ἄρα καὶ ἐνταῦθα τὸ μέγα ῥῆμα τοῦ Ranke, καθ' ὃ ἡ ἱστορία ἀρχεται ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουσι γραπτὰ μνημεῖα.

Ἄλλ' ἔχομεν ὅπωςδῆποτε ἤδη πρὸ ἡμῶν τὴν προϊστορίαν τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς ἢ, ἂν θέλητε, τὴν πρωτοῖστορίαν, ὡς εἰπὸν τινες, —ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐννοιῶν δὲν εἶνε ἱκανῶς πάντοτε σαφῆς— καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν πορίσματα συμπληροῦνται διὰ τοῦ συνδυασμοῦ πρὸς μελέτας γλωσσολογικὰς, κρασιολογικὰς καὶ ἐθιολογικὰς. Οὕτω δὲ ἀρχίζουσι νὰ ἐξαίρωνται κατ' ὀλίγον ἐκ τοῦ ἐθιολογικοῦ κυκεῶνος, ἐν ᾧ εὑρισκόμεθα πρότερον, ὠρισμένα τινὰ ζητήματα, νὰ ἐκκρίνωνται καὶ σαφηνίζωνται τὰ κατὰ τινας τῶν λαῶν, οὓς μόνον κατ' ὄνομα ἢ ἐν πολλῇ συγχύσει ἐγινώσκομεν πρότερον, νὰ ἐκλείπωσιν ἀρχαιότεραί τινες πλάναι καὶ νὰ διαμορφώνηται ὁσημέραι σαφέστερον ἡ ἐνότης, ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ

πρὸς τοὺς περιοίκους καὶ ἀπωτέρους ἀνατολικοὺς λαοὺς σχέσις τῶν ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις εἰκόντων τὸ Αἴγαλον.

Μετὰ τάνωτέρω ἐκτεθειμένα ἀποδεικνύεται, ὅτι κυρία μὲν βάσις καὶ ἀφετηρία πρὸς ἐξαγωγὴν πορίσμάτων περὶ τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις εἶνε καὶ ὀφείλει νὰ εἶνε ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα, ἀλλ' αὕτη πρέπει νὰ συνδυασθῇ ἐπιτυχῶς καὶ πρὸς ἄλλα διδόμενα χάριν τῆς ποθητῆς ἐκ τῶν ἐνόγων συμπληρώσεως τοῦ ὅλου κατασκευάσματος. Εἶνε δὲ τὸ ἔργον μέγα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὸ πλῆθος τῶν καθ' ἑκάστας ἐρευνῶν, τὴν ποικιλίαν τῶν θεμάτων, τὸν λαθύριχθον τῶν εἰκόνων.

Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε τὸ θέμα τῆς συγγραφῆς τοῦ κ. Dussaud, ἧς ἡ ἐνταῦθα ἐπικρινομένη δευτέρα ἐκδοσις εἶνε σχεδὸν διπλασία τῆς πρώτης ὡς πρὸς τε τὸν ἀριθμὸν τῶν σελίδων καὶ τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων.

Ὁ κ. Dussaud διήρησε τὴν ὕλην εἰς ὀκτὼ κεφάλαια, φέροντα τὰς ἐξῆς ἐπιγραφάς: α') Ἡ προελληνικὴ Κρήτη, β') Αἱ Κυκλάδες, γ') Τροία καὶ Τρωάς, δ') Ἡ ἡπειρωτικὴ Ἑλλάς καὶ ὁ μηκυναῖος πολιτισμὸς, ε') Κύπρος, ς') Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αἴγαλου ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ, ζ') Λατρεῖαι καὶ Μῦθοι καὶ η') Οἱ λαοὶ τοῦ Αἴγαλου. Ἐπιτετα δ' ἐν Συμπεράσματι ἐξέτασις τῶν δμηρικῶν ποιημάτων ὡς πηγῆς. Διαξέρχεται δὲ τὰ διάφορα ζητήματα ἐν πλήρει γνώσει τῶν γραφέντων ἐν τε εἰδικαῖς μονογραφίαις, ἐν γενικωτέραις συγγραφαῖς, οἷα ἡ Ἱστορία τῆς τέχνης τοῦ Perrot, καὶ ἐν περιοδικοῖς συγγράμμασι. Μόνον δὲ τῆς ἐξαίρετου συγγραφῆς τοῦ κ. Παν Καββαδία «Προϊστορικὴ ἀρχαιολογία» δὲν ἔχει γνῶσιν, ἅτε φερούσης μὲν χρονολογίαν 1909, ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων μόνον συμπληρωθείσης καὶ ἐκδοθείσης ἐν συνόλῳ. Διὰ τοῦτο δὲ οὐδεὶς παρὰ τῷ κ. Dussaud γίνεται λόγος περὶ τῶν κεφαλληνικῶν προϊστορικῶν ἀνασκαφῶν, καὶ ἄλλως δ' αἰσθητὴ εἶνε παρ' αὐτῷ ἡ ἀπουσία παντὸς λόγου περὶ τοῦ ἐν ταῖς Ἴονίσις νήσοις μυκηναίου πολιτισμοῦ· τῆς δὲ ὁμοίως νεωτάτης συγγραφῆς τοῦ von Luschan Beiträge zur Anthropologie von Kreta γίνεται μὲν μνεία ἐν σ. 447 κ. ἑ., ἀλλὰ δὲν ἐκτίθενται λεπτομερῶς τὰ πορίσματα αὐτῆς, οὐδὲ συνδυάζονται ἐπαρκῶς πρὸς τὰς λοιπὰς σχετικὰς ἐρεῦνας.

Τοιαύτη, οὕσα ἡ συγγραφὴ τοῦ κ. Dussaud εἶνε χρησιμώτατος

ὁδηγὸς τῶν θελόντων νὰ παρακολουθήσωσι τὰ διάφορα ζητήματα τὰ σχετιζόμενα πρὸς τοὺς προελληνικοὺς πολιτισμοὺς ἐν τῇ λεκάνῃ τοῦ Αἰγαίου, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ θέμα αὐτοῦ, ὧν τιμὰ μὲν λύει ἐφ' ὅσον δύνανται νὰ θεωρηθῶσι κελυμένα κατὰ τὰς γνώμας τῶν ἐπαϊόντων, πολλάκις ἰδίως ἐπαισφέρων κρίσεις, ἄλλα δ' ἐκθέτει μέχρι τοῦ σημείου, εἰς ὃ ἔχει φθάσει μέχρι τοῦδε ἢ περὶ αὐτῶν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Πόσα δὲ εἶνε ἀκόμη τὰ ἐπισηαλῆ, ἀρκεῖ νὰ δείξῃ ὁ συγχρονιστικὸς πίναξ (Pl. XIII), οὗ πολλὰ βεβαίως εἶνε τὰμφισβητήσιμα.

Ἄριστος κόσμος τοῦ βιβλίου εἶνε αἱ 325 ἐν τῇ καμμένῳ εἰκόνες καὶ οἱ δεκαοκτὼ ὄλσοῦελδοι πίνακες, ὧν ὀκτὼ ἐγχρωμοὶ. Δικαίως δ' ἀπονέμει ὁ συγγραφεὺς εὐχαριστίας εἰς τοὺς ἰδιώτας καὶ τὰ ἰδρύματα, ὧν ἡ συνδρομὴ κατέστησεν εἰς αὐτὸν δυνατὸν τὸν πλουτισμὸν τοῦ βιβλίου διὰ πολλῶν τέως ἀνεκδότων εἰκόνων.

Rektor Dr P. Benno Kühne O. S. B. P. Heinrich Rickenbach O. S. B. Ein Mönchsleben im Dienste der Schule. (Beigabe zum Jahresbericht der Stiftsschule Maria—Einsiedeln im Studienjahre. 1911/1912. 1912. Verlagsanstalt Benziger und Co. A. g, Einsiedeln (Schweiz). Eis 8ov.

Ἡ μετ' εὐλαβείας δικαίως πρὸς τὸν βιογραφούμενον γεγραμμένη αὕτη πραγματεία σκοπὸν ἐπιβάλλεται νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς πολλοὺς, ἰδίως δ' εἰς τοὺς φίλους τοῦ ἱεροῦ τάγματος τῶν Βενεδικτίνων μοναχῶν τὸν ἐπὶ ἔτη μακρὰ πιστὸν τηρητὴν τῶν μοναστικῶν κανόνων, τὸν παιδαγωγικὸν διδάσκαλον καὶ ἐρμηνευτὴν τῶν λογοτεχνικῶν ἠισχυρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης, τὸν πεπειραμένον διευθυντὴν τῶν ἀνατιθεμένων αὐτῷ ἐκπαιδευτηρίων, τὸν μέχρις ἐσχάτου γήρως ἀκάματον ἐρευνητὴν. Πράγματι ὁ Rickenbach κατώρθωσε νὰ συνδυάσῃ πάντα ταῦτα μετὰ τῆς ἐπιμονῆς ἐκείνης καὶ πίστεως, ἣτις ἀνέδειξε παρομιώδεις ἀπὸ αἰῶνων τοὺς στοιχοῦντας εἰς τὸ τάγμα τοῦ ἀγίου Βενεδίκτου. Ἰδιάζουσεν δὲ παρέσχεν ἡ βιογραφικὴ αὕτη, ἐκθεσίς εὐχαρίστησιν εἰς τὸν ἐκδόστην τοῦ Νέου Ἑλληνομονήμονος, ὅστις ἠτύχησε νὰ συνδέηται φίλιως διὰ προσωπικῶν συγνῶν συνεντεύξεων καὶ συνεχοῦς ἐπιστημονικῆς ἀλληλογραφίας ἐπὶ τριάκοντα καὶ δύο ὄλα ἔτη πρὸς τὸν ἀγαθὸν Ἑλθετὸν πατέρα τὸν διακκῶς ἀγαπήσαντα τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰ τι ἑλληνικὸν διὰ πάντων τῶν αἰῶνων.

Ὁ Κάρολος Rickenbach ἐγεννήθη, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Rigi ἐν Arth τῷ 1831, εἰσαχθεὶς δὲ τῷ 1846 εἰς τὸ ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεοτόκου τοῦ Einsiedeln τῆς Ἑλβετίας γυμνάσιον τῶν Βενεδικτίνων καὶ διαπεραιώσας τὰς ἐν αὐτῷ σπουδὰς, ἀνεδείχθη τῷ 1852 δόκιμος μοναχὸς καὶ εἶτα ὤμωσε τὸν εἰς τὸ τάγμα ὄρκον, μετονομασθεὶς Ἑρρίκος ὑπὸ τοῦ τότε ἡγουμένου Ἑρρίκου Schmid, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1848 εἶχε ὄψει νέαν ζωὴν εἰς τὸ γυμνάσιον, συμπληρώσας μὲν καὶ ἀνακαινίσας αὐτοῦ τὰ κτίρια, ἐκ νέου δὲ ριζικῶς μεταρρυθμίσας τὴν διοργάνωσιν αὐτοῦ. Ἡδὴ δὲ μικρὸν πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1855 εἰς ἱερέα χειροτονίας ὁ Rickenbach ἀνέλαβε διδασκαλίαν ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ ὑπηρέτησε μέχρι τοῦ 1877. Τότε δὲ ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς διασήμεου τοῦ αὐτοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου μονῆς τοῦ Κασίνου ὄρους ἐν Ἰταλίᾳ, ἕως μετὰ εἰκοσαετίαν ὄλην τῷ 1897 ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐν Ῥώμῃ Ἑλληνικοῦ κολλεγίου¹. Διαμείνας δ' αὐτόθι μέχρι τοῦ 1904, ἐπέστρεψε τέλος χάριν πρεσβυτικῆς ἀναπαύσεως εἰς τὴν πάτριον μονήν τοῦ Einsiedeln, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ ὀγδοήκοντα καὶ ἐνὸς ἐτῶν τῇ 5 Ἀπριλίου 1910.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Rickenbach ἀνεφέρετο κυρίως εἰς τὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ γράμματα, ὑπῆρξε δὲ πλήρης ζωῆς καὶ τελεσφορωτάτη, καθ' ἣ ὁμολογοῦσιν οἱ διδασχθέντες ὑπ' αὐτοῦ, ὡς τινες ἀνεδείχθησαν καθηγηταί, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν παρακολουθησάντων αὐτήν. Μεγάλως δ' ὠφέλησεν αὐτὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡ γνῶσις τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἣν περιεῖπε μέχρις ἐσχάτου γήρως. Ὅτ' ἐγνωρίσαμεν αὐτὸν τὸ πρῶτον ἐν Κασίνῳ, ἠπορήσαμεν βλέποντες τὸ κελλίον τοῦ Ἑλβετοῦ Βενεδικτίνου μεστὸν νεοελληνικῶν βιβλίων, οὐδ' ἡμερολογίων ἐξαιρουμένων, καὶ ἐφημερίδων, οἷας τακτικῶς ἐλάμβανε δι' ἡμῶν ἔκτοτε κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου. Ἐπιδὲ μάλλον συνεδέθη πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἣν θερμῶς ἠγάπα, διὰ δύο αὐτοῦ ἐπισκέψεων, καθ' ἃς ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία οὐ μόνον τὰς Ἀθήνας νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ πλησίον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ δὲν ἀφήκε μὲν δυστυχῶς, καθ' ἣ μανθάνομεν ἐκ τῆς βιογραφίας τοῦ πατρὸς Kühne.

¹ Ἴδε περὶ αὐτοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. I' σ. 8 κ. εἰ.

ἀπομνημονεύματα περί τῶν ἀποδῆμιῶν τούτων, ἀλλὰ πρόδηλος εἶνε ἢ ἐξ αὐτῶν ὠφέλει αὐτοῦ πρὸς καλλιτέραν γνῶσιν τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἐλληνικῶν πραγμάτων.

Ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ Rickenbach, ὧν οὐκ ὀλίγαι ἀναφέρονται εἰς τὰ κατὰ τὸ Κασίνον ὄρος καὶ τὴν μονὴν τοῦ Einsiedeln, αἱ σχετιζόμεναι πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ μεσοχρόνιον Ἑλλάδα εἶνε αἱ ἑξῆς: α') «Χαρακτηρισμὸς τοῦ Εὐριπίδου καὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ» (Zur Charakteristik des Euripides und seiner Zeit) 1855, β') «Χώρα, λαὸς καὶ πολιτισμὸς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» (Land, Volk und Kulturleben der alten Griechen. Kulturhistorische Studien) 1870, γ') «Ἐπίσκεψις τοῦ ὄρους Ἐθῶνος. Ἐκθέσις τοῦ διδάκτορος Σπυρίδωνος Λάμπρου» (Ein Besuch auf dem Berge Athos. Bericht von Dr. Spiridion Lambros). 1881. Πλήρης μετάφρασις τῆς ἡμετέρας ἐν ἔτει 1880 Ἐκθέσεως πρὸς τὴν Βουλὴν περὶ τῆς εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος ἀποστολῆς, ἣν ἐν ἐπιτομῇ μετέφρασε γερμανιστὶ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ὁ Αὐγουστος Boltz, δ') «Ἱστορία καὶ συγγραφαὶ τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἀρχιεπισκόπου Ἄργους» (Storia e scritti di S. Pietro d'Argos) Ἐν Ρώμῃ. 1899. Εἰς ταύτας δὲ τὰς μελέτας πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὴν περὶ τῆς λατρείας τῆς ἁγίας Ἄννης, ἣτις ἀπετέλεσε τὸ κυριώτατον ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὄλιγον μέλημα τοῦ Βενεδικτίνου λογίου. Δυστυχῶς τῆς εἰδικωτάτης ταύτης καὶ μακροτάτης μονογραφίας μικρὸν μόνον μέρος ἐξεδόθη τῷ 1885 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ λατρεία τῆς ἁγίας Ἄννης ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλου καὶ ἰδίως ἐν Στεϊνερβέργῃ» (Die Verehrung der heiligen Anna in der katholischen Kirche im Allgemeinen und an Steinerberg insbesondere). 1885. Τὸ δὲ πλεῖστον τῶν σχετικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν, αἵτινες ἔμελλον πρὸς τοὺς ἄλλοις νὰ περιλάβωσι τὴν ἐξέτασιν τῆς ἁγίας Ἄννης ἐν τῇ τέχνῃ, ἔμεινε ἀνέκδοτον. Ὅμοίως δὲ ἀπεσκόπει ὁ Rickenbach καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν κειμένων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν βίον τῆς ἁγίας, ἐν οἷς καὶ τὰ ἐλληνικά. Ὁ δ' ἐκδότης τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος ἔσχεν εὐκαιρίαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκδοσιν ταύτην καὶ τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ βίου νὰ θάψῃ μᾶλλον τὴν μέχρι τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν εὐτυνευδησίαν τοῦ Rickenbach, διὰ μακρᾶς ἀλληλογραφίας διαπυθιθανομένου κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπεξεργασίας τὰς ἐπὶ διαφόρων χωρῶν γνώμας αὐτοῦ.